

Cross Media in Cijfers

Cross Media Monitor 2012





Colofon

Titel

Cross Media in Cijfers
Cross Media Monitor 2012

Juni 2012

© Stichting iMMovator, juni 2012

Vereenvoudiging en/of openbaarmaking van deze publicatie is niet toegestaan, behalve indien hiervoor schriftelijk toestemming is gekregen van Stichting iMMovator Cross Media Network. Citeren uit de Cross Media Monitor is alleen toegestaan met bronvermelding.

Auteurs

Prof. dr. Paul Rutten, Paul Rutten Onderzoek en Universiteit van Antwerpen
Olaf Koops MSc, TNO
Ottilie Nieuwenhuis MSc, TNO

Begeleiding

ir. Frank Visser, iMMovator

Ontwikkeling

De Cross Media Monitor 2012 is een initiatief van iMMovator Cross Media Network en bouwt voort op het werk dat is verricht voor de Cross Media Monitor 2011, 2010, 2008 en 2006. Het format voor de Cross Media Monitor werd in 2006 ontwikkeld door Paul Rutten binnen het lectoraat Media- en Entertainmentmanagement van de Hogeschool INHOLLAND i.s.m. iMMovator. TNO leverde de kwantitatieve analyse voor de Cross Media Monitor 2012.



Financiering



DE CROSS MEDIA MONITOR IS MEDE GEFINANCIEERD MET STEUN VAN HET
EUROPEES FONDS VOOR REGIONALE ONTWIKKELING VAN DE EUROPESE COMMISSIE

Productie

Ontwerp: burohiero, Haarlem
Print: All-In Printing, Haarlem
Oplage: 150

Distributie

Stichting iMMovator

U kunt de digitale versie van deze publicatie ook downloaden op www.immovator.nl

Hard copies zijn te bestellen bij iMMovator of op info@immovator.nl of telefoonnummer 035 – 6777 507

Meer informatie over iMMovator, de Cross Media Monitor en de mogelijkheden voor maatwerkproducten op basis van de Cross Media Monitor is te vinden op www.immovator.nl



	Samenvatting	4
1	Inleiding	12
2	Cross Media in Nederland	18
	2.1 Banen	19
	2.2 Bedrijven	23
	2.3 Schaalverkleining	27
	2.4 Omzet	30
3	Cross Media in de Noordvleugel	34
	3.1 Banen	35
	3.2 Bedrijven	43
	3.3 Omzet	51
	Bijlagen	56
	Bijlage 1 - SBI bedrijfsindeling Creatieve industrie en ICT	57
	Bijlage 2 - Gemeenten in de Noordvleugel	59





De Nederlandse cross media sector (creatieve industrie en ICT) zorgt met bijna 553 duizend banen voor bijna 7 procent van de Nederlandse werkgelegenheid. Daarvan is 3,5 procent voor rekening van de creatieve industrie (ruim 280 duizend banen) en 3,4 procent van de ICT sector (ruim 272 duizend banen). Het aantal banen in de creatieve industrie is de laatste jaren voortdurend gestegen. Pas in de laatste jaren laat de media en entertainmentindustrie een terugloop in banen zien. ICT levert al langere tijd banen in, vooral door de krimp in ICT-hardware. In de recente jaren is er echter ook een terugloop te zien in de deelsector ICT-diensten.

Cross media zorgt voor een omzet van 90 miljard euro in 2010. Daarvan komt 32,8 miljard voor rekening van de creatieve industrie (2,9 procent) en 57,2 miljard van ICT (5 procent). ICT genereert daarmee met minder banen dan de creatieve industrie aanzienlijk meer omzet. Opvallend is ook dat de creatieve industrie in alle deelsectoren in crisisjaar 2009 banenstijging met omzetverlies combineerde. De schaalverkleining die vooral sterk doorzet in de creatieve industrie, gaat vooralsnog ten koste van efficiency. Tegelijkertijd laat de schaalverkleining die plaatsvindt zien dat de toetredingsdrempels tot de sector relatief klein zijn en daarmee biedt ze veel kansen voor kleinschalig creatief ondernemerschap. In 2010 laten zowel de omzet in creatieve industrie als in ICT herstel zien. Toch ligt de omzetgroei in beide sectoren en in cross media totaal onder het landelijk gemiddelde. Zorgwekkend is dat de media en entertainmentindustrie niet deelt in het herstel.

De ontwikkeling van de cross media industrie in de Noordvleugel van de Randstad steekt positief af bij het landelijke beeld. Het werkgelegenheidsaandeel van cross media is daar bijna 11 procent in 2011. De Noordvleugel telt bijna 205 duizend cross media banen, ruim 112 duizend in creatieve industrie (6 procent van de totale economie) en ruim 92 duizend in ICT (5 procent). De banengroei is over de gehele linie positiever, met uitzondering van de media en entertainmentindustrie. De krimp in die sector komt harder aan in de Noordvleugel. De omzet in cross media in de Noordvleugel is 32,6 miljard (12,6 procent van de Noordvleugel economie). Daarvan komt 14,2 miljard op het conto van de creatieve industrie (5,5 procent van de omzet in de Noordvleugel) en 18,4 miljard op dat van de ICT sector (7,1 procent). Binnen de Noordvleugel wordt de positie van de twee grootste centra, Amsterdam en Utrecht, steeds belangrijker. Ze combineren een omvangrijke sector met veel kleinschalige creatieve bedrijvigheid. Hilversum is de derde stad qua omvang en omzet in cross media. Door de negatieve trend in media en entertainmentindustrie verliest de stad positie.

Deze publicatie 'Cross Media in Nederland en de Noordvleugel' geeft inzicht in de economische ontwikkeling van de creatieve industrie en ICT-sector in Nederland, de Noordvleugel en de betekenis daarbinnen van de tien belangrijkste cross media steden in de Noordvleugel. Deze publicatie is één van de drie onderdelen van de Cross Media Monitor 2012. In het nieuwe deel 'Top 25 Cross Media steden in Nederland' worden de profielen van de 25 grootste cross media steden in Nederland gedetailleerd weergegeven, waaronder de top-10 steden van de Noordvleugel. In het derde deel van de Cross Media Monitor 2012 wordt gereflecteerd op de ontwikkeling van het Nederlandse Media en ICT cluster en ontvouwt iMMovator Cross Media Network een visie op de clusterontwikkeling in de sector op de as Utrecht, Hilversum en Amsterdam. Daarnaast bevat dit deel de pilotversie van de eerste Cross Media Markt Monitor waarin een beeld geschetst wordt van relevante ontwikkelingen in consumptie van media- en informatiediensten.

Cross media: 553 duizend banen, 7 procent van de Nederlandse werkgelegenheid

In Nederland zijn creatieve industrie en ICT in 2011 samen goed voor bijna 553 duizend banen, net geen 7 procent van de totale nationale werkgelegenheid. Daarvan is 3,5 procent voor rekening van de creatieve industrie (ruim 280 duizend banen) en 3,4 procent van de ICT sector (ruim 272 duizend banen).

Tabel 1: Overzicht werkgelegenheid 2011 en werkgelegenheidsontwikkeling in de cross media sector in Nederland

Deelsectoren	Banen 2011	Groei 2000-2011 (in aantallen)	Groei 2000-2011 (% per jaar)	Groei 2009-2011 (in aantallen)	Groei 2009-2011 (% per jaar)
Kunsten en cultureel erfgoed	98.874	39.808	4,8%	10.445	5,7%
Media en entertainmentindustrie	89.296	7.142	0,8%	-3.122	-1,7%
Creatieve zakelijke dienstverlening	92.280	31.369	3,8%	3.223	1,8%
<i>Creatieve industrie</i>	280.450	78.319	3,0%	10.546	1,9%
Diensten	228.870	2.755	0,1%	-1.783	-0,4%
Hardware	43.435	-31.585	-4,8%	-3.200	-3,5%
<i>ICT</i>	272.305	-28.830	-0,9%	-4.983	-0,9%
<i>Creatieve industrie en ICT</i>	552.755	49.489	0,9%	5.563	0,5%
Totale economie	8.065.110	729.740	0,9%	-29.030	-0,2%

Bron: LISA 2012

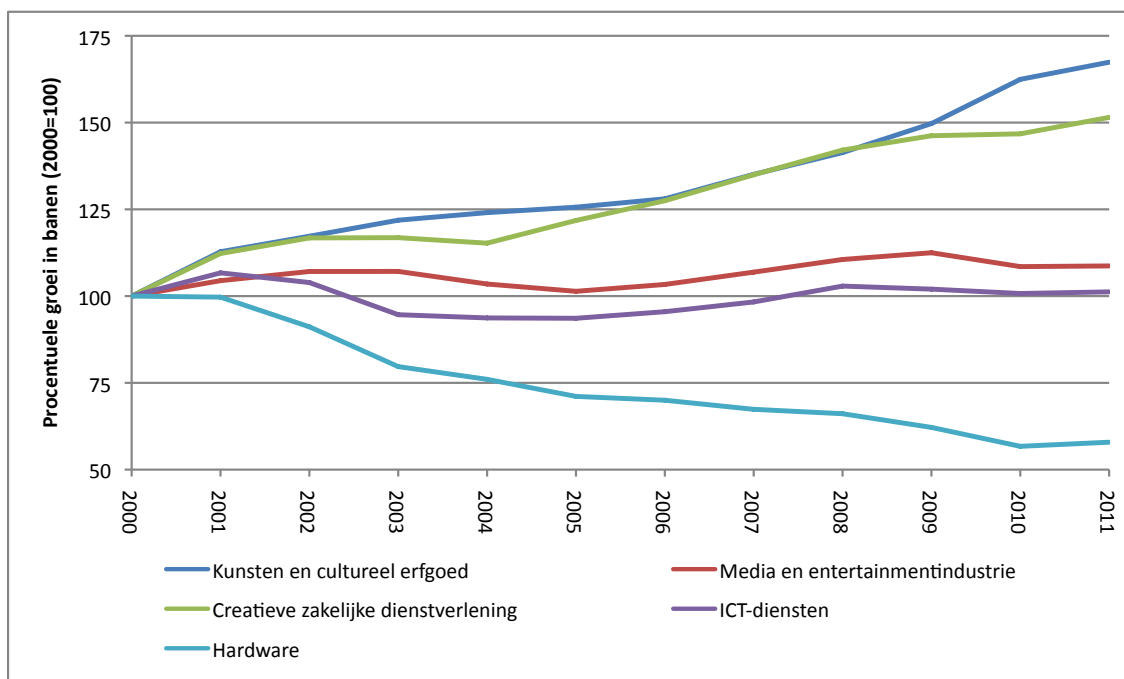
Meer banen creatieve industrie, minder in ICT; media en entertainment zorgenkind

De banenontwikkeling binnen de Nederlandse cross media sector laat over de periode 2000-2011 een gedifferentieerd beeld zien. Over de gehele periode is de teneur voor de gehele creatieve industrie positief, terwijl er binnen de ICT-sector is gesaneerd. Binnen ICT-hardware geldt dat voor de gehele periode, binnen ICT-diensten vooral in de jaren 2009-2011.

In die jaren laat ook de media- en entertainmentindustrie, een pijler van de creatieve industrie, een verlies in banen zien. De andere twee, kunsten en cultureel erfgoed en creatieve zakelijke dienstverlening groeien ook in de recente jaren. Per saldo resteert in jaren 2009-2011 een positief beeld voor de creatieve industrie en cross media als geheel als het gaat om de banenontwikkeling. Het aantal banen in de gehele Nederlandse economie krimpt in 2009-2011 met 0,2 procent, terwijl cross media met 0,5 procent groeit. Een moeilijk te bepalen deel daarvan is administratieve groei. Die is het gevolg van de verplichte registratie van zzp'ers in het Handelsregister van de Kamer van Koophandel vanaf oktober 2008. Vanwege het grote aantal zzp'ers, weegt deze ontwikkeling vooral zwaar door in statistieken van de creatieve industrie, in het bijzonder de kunsten en cultureel erfgoed en de creatieve zakelijke dienstverlening. Toch zijn er indicaties dat de groei in de sector niet louter hieraan te wijten is, gezien het groeipad in het verleden.

De vraag naar creativiteit en creatieve schepping groeit onverminderd. Het belang van initiële creatieve productie vertaalt zich in doorgaande groei van banen van kunstenaars, ontwerpers, schrijvers, vormgevers, podiumkunstenaars, filmmakers, en gamemakers, ook ten tijde van de economische terugval van 2009. Banenverlies is vooral zichtbaar in de exploitatiefase van de creatieve industrie, vooral bij uitgeverijen en omroepen. Zo laten de gevolgen van digitalisering voor de verdienmodellen in media en entertainment zich voelen. In de afgelopen twee jaar (2009-2011) vielen vooral klappen bij radio en televisie (-1050 banen), persmedia (-1250 banen) en boekenindustrie (-1000 banen).

Binnen de Nederlandse ICT-sector worden ICT-diensten steeds belangrijker met de meeste groei in software (27 duizend banen in 2000-2011) en facilitaire ICT-diensten (16.500 banen). De sector is echter conjunctuurgevoelig, wat zich bijvoorbeeld uit in een daling van werkgelegenheid bij softwarebedrijven in 2009-2011. Bij drukkerijen en reproductie en telecommunicatie daalt de werkgelegenheid onverminderd verder. De ICT-hardwaresector krimpt continu en verdwijnt gaandeweg uit Nederland.



Figuur 1: Banengroei in de periode 2000-2011 voor de deelsectoren in de creatieve industrie en ICT in Nederland (2000=100). Bron: LISA 2012.

Cross media omzet 90 miljard euro; ICT sector productiever dan creatieve industrie

De nationale cross media omzet bedraagt in 2010 90 miljard euro (7,9 procent van de landelijke economie). Daarvan komt 32,8 miljard voor rekening van de creatieve industrie (2,9 procent) en 57,2 miljard van ICT (5 procent). Waar in aantal banen beide sectoren ongeveer even groot zijn, heeft ICT in termen van omzet ruim de overhand. De omzet per werknemer binnen de ICT sector blijkt beduidend hoger dan in de creatieve industrie. Dat is onder andere terug te voeren op de relatief kleine schaal van de creatieve industrie in vergelijking met ICT, waardoor de voordelen die daaraan kleven niet gelden. Ook zijn er beperkingen aan de inzet van technologie ter verhoging van productiviteit binnen de creatieve industrie, vergeleken met de ICT sector.

Omzetherstel cross media aarzelend

Het jaar 2009 bleek voor de Nederlandse cross media sector, sterker dan voor de totale economie, een crisisjaar. De omzet in de sector daalde in 2008-2009 met 4,2 procent (-3,9 miljard euro), tegenover 3,9 procent daling in de totale Nederlandse economie. In 2009-2010 treedt licht herstel in en presteert cross media weer beter, door met 0,9 procent te groeien, tegen 1,3 procent omzetsijging voor de gehele economie. Cross media is op de weg terug.

Tabel 2: Reële omzetgroei (in prijzen 2010) in 2008-2009 en 2009-2010 in de creatieve Industrie en ICT in Nederland, bedragen in miljoenen euro's.

Deelsectoren	Groei 2008-2009 (in mln euros)	Groei 2009-2010 (in mln euros)	Groei 2008-2009 (% per jaar)	Groei 2009-2010 (% per jaar)
Kunsten en cultureel erfgoed	-255	88	-3,1%	1,1%
Media en entertainmentindustrie	-442	-169	-2,6%	-1,0%
Creatieve zakelijke dienstverlening	-287	36	-3,5%	0,5%
Creatieve industrie	-984	-44	-2,9%	-0,1%
Diensten	-1.729	-87	-3,9%	-0,2%
Hardware	-1.165	994	-8,1%	7,5%
ICT	-2.894	907	-4,8%	1,5%
Creatieve industrie en ICT	-3.878	863	-4,2%	0,9%
Totale economie	-46.211	14.088	-3,9%	1,3%

Bron: TNO, op basis van CBS en LISA

De afgelopen jaren onderstrepen het conjunctuurgevoelige karakter van de Nederlandse ICT-sector. In 2008-2009 kromp de sector met 4,9 procent om in 2009-2010 weer op te veren met een groei van 1,5 procent als gevolg van een forse omzettoename in ICT-hardware - een deelsector die de voorbije jaren vooral krimp laat zien. ICT-diensten krimpt dat jaar, zij het minder dan het jaar daarvoor. Omdat de omzetontwikkeling positief afsteekt bij die van de banen in de recente jaren is er sprake van grotere efficiency in ICT.

Creatieve industrie combineert banengroei met minder omzet

Opmerkelijk is dat de creatieve industrie, ondanks de toename van het totaal aantal banen in de jaren 2009-2011 in de gecombineerde jaren 2008-2010 een negatieve omzetontwikkeling laat zien, variërend van -2,9 procent in 2009 tot -0,1 procent in 2010. In 2009 laat de creatieve industrie voor alle deelsectoren een min noteren. De uitstoot van banen bij grote bedrijven en de groei van zelfstandigen die tot een netto groei in banen leidt, heeft blijkbaar geen onmiddellijk positief effect op de omzet in de creatieve industrie. Er is een negatief effect op efficiency. De media en entertainmentindustrie scoort als enige van de drie deelsectoren van de creatieve industrie zowel voor banen als voor omzet in de min in het laatst gemeten jaar 2009-2010 en deelt daarmee niet in het herstel in cross media.

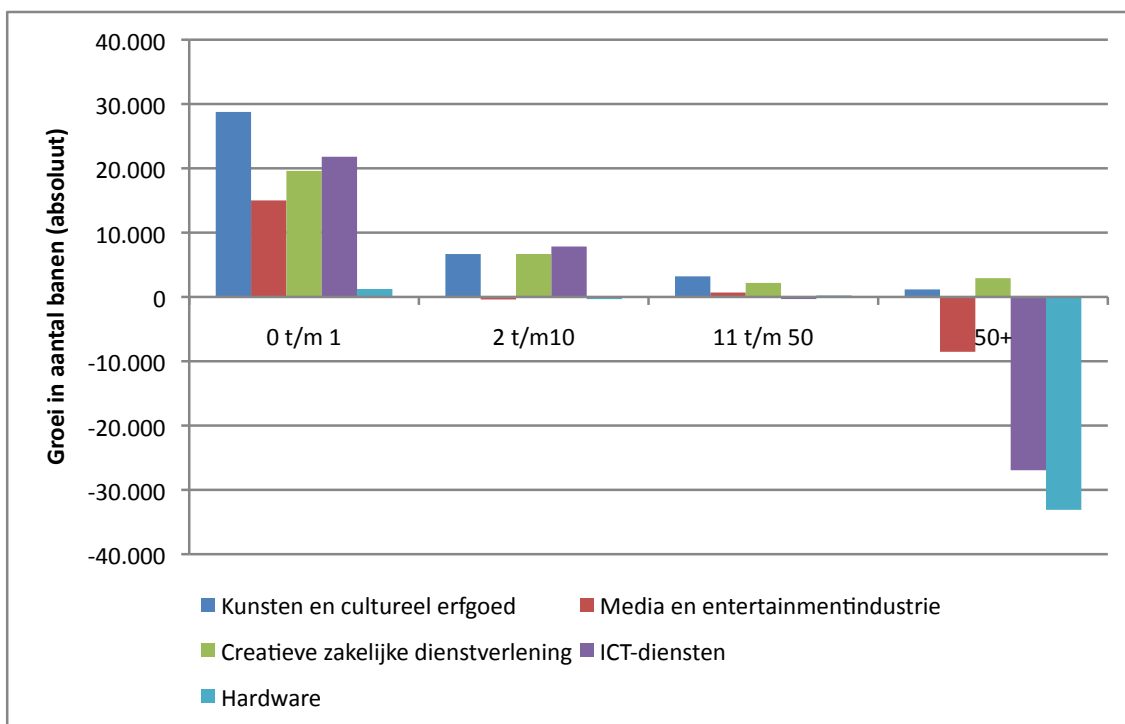
Het lichte omzetherstel in 2010 en de netto positieve ontwikkeling in banen binnen cross media nemen niet weg dat de vooruitzichten onzeker blijven. Oorzaken zijn, naast de aanhoudende economische en financiële crisis in Europa, ook de aangekondigde bezuinigingen bij overheid, in het bijzonder op de publieke omroep en in kunst en cultuur. Die zullen vooral de topsector creatieve industrie treffen, waarin de ontwikkelingen binnen media en entertainment vooralsnog de meeste zorgen baren.

Schaalverkleining in cross media sector: veel zzp'ers, beperkte doorgroei van bedrijven

In de cross media sector is een hoge dynamiek in het aantal bedrijven, het aantal vestigingen groeit veel harder dan in de totale economie. Er is sprake van krimp aan de bovenkant en groei aan de onderkant van de markt: de werkgelegenheid bij grote bedrijven neemt af, terwijl het aantal zzp'ers toeneemt. Deze trend geldt voor de gehele economie, maar laat zich binnen cross media en daarbinnen in de creatieve industrie het meest gelden. Wat daarbij opvalt is de beperkte ontwikkeling in de tussencategorieën van bedrijven, wat wijst op weinig doorstroming en doorgroei. De cross media sector en daarbinnen vooral in de creatieve industrie, tendeeft daarmee naar een flexibele netwerkstructuur die vooral functioneert op basis van ad hoc samenwerkingsverbanden van zeer kleine bedrijven. Het ontbreken van schaal in bedrijvigheid vormt een risico. Dat kan leiden tot hogere transactiekosten en het ontbreken van schaalvoordelen. Dat kan voor een deel



opgevangen worden door de slimme inzet van ICT. De combinatie van banengroei, schaalverkleining en omzetsdaling zoals die in de Nederlandse creatieve industrie de laatste jaren zichtbaar is, duidt vooralsnog eerder op minder dan op meer efficiency.



Figuur 2: Werkgelegenheidsgroei naar grootteklasse in de Creatieve industrie en ICT in Nederland in de periode 2000-2011. Bron: LISA 2012.

Cross media cluster in de Noordvleugel

In de Noordvleugel is het belang van cross media met een werkgelegenheidsaandeel van bijna 11 procent in 2011 groter dan landelijk. De Noordvleugel telt bijna 205 duizend cross media banen, ruim 112 duizend in creatieve industrie (6 procent van de totale economie) en ruim 92 duizend in ICT (5 procent). Alleen handel en zorg zijn qua werkgelegenheid in de Noordvleugel van meer belang.

De omzet in cross media in de Noordvleugel is 32,6 miljard (12,6 procent van de Noordvleugel economie). Daarvan komt 14,2 miljard op het conto van de creatieve industrie (5,5 procent van de Noordvleugel omzet) en 18,4 miljard op dat van de ICT sector (7,1 procent). De ontwikkeling in de Noordvleugel onderscheidt zich op een aantal punten van de landelijke cross media sector.

De banengroei in de creatieve industrie is in de voorbije jaren in de Noordvleugel groter dan landelijk. De specialisatie van het Noordvleugel gebied in creatieve industrie neemt dus verder toe. Binnen de deelsectoren zijn de verhoudingen vooral in de recente jaren 2009-2011 extremer. Zowel de groei van kunsten en cultureel erfgoed (9,5 procent) en van creatieve zakelijke dienstverlening (2,6 procent) is groter, maar dat geldt ook voor de krimp in media en entertainment (-2,7 procent). De banengroei in de creatieve industrie vertaalt zich ook in de Noordvleugel niet in omzetgroei, er is in 2008-2010 sprake van een daling van 0,4 procent. De banenkrimp in ICT (-0,8 procent) is ongeveer gelijk aan het landelijk cijfer (-0,9 procent). De groei in de sector hardware die landelijk in het oog springt, gaat aan de Noordvleugel voorbij. Dat resulteert in een omzetsdaling voor ICT in de Noordvleugel. Die is kleiner dan de terugloop in banen. Dat duidt op meer efficiency in de sector.

Amsterdam, Utrecht en Hilversum

Binnen de Noordvleugel zijn Amsterdam, Utrecht en Hilversum de belangrijkste centra voor cross media. Van deze drie laten Amsterdam en Utrecht de voorbije jaren de sterkste banengroei van alle Noordvleugel steden zien, in 2009-2011 meer dan 5 procent groei per jaar. De overige top-10 cross media steden in de Noordvleugel,

met uitzondering van Zaandam, hebben in de periode 2009-2011 te kampen met banenverlies in de cross media sector. Dat geldt vooral voor Nieuwegein en Hilversum.

Wat opvalt aan Amsterdam en Utrecht is dat ze een omvangrijke creatieve industrie koppelen aan een relatief kleine gemiddelde bedrijfsgrootte: 2,1 banen. Vooral voor Amsterdam geldt dat er sprake is van grootschalige kleinschaligheid. Voor Hilversum geldt een ander verhaal: de stad verliest banen door minder positieve ontwikkelingen in de meer grootschalige media en entertainmentindustrie. De gemiddelde bedrijfsgrootte in de creatieve industrie in Hilversum (8,4 banen) is ruim drie maal zo groot als die in Amsterdam en Utrecht.

De cross media omzet van Amsterdam is in 2010 11,8 miljard euro (15,9 procent van de totale Amsterdamse economie), in Utrecht 4,6 miljard (14,7 procent van de totale Utrechtse economie) en in Hilversum 2,7 miljard (38,6 procent van de totale Hilversumse economie).







De dynamiek waar de media-industrie en de sector informatie- en communicatietechnologie aan het eind van de vorige eeuw in zijn beland, gaat anno 2012 onverminderd door. Sterker nog, een aantal structurele veranderingen dat zich enige tijd geleden heeft aangediend, krijgt momenteel zijn beslag.

Dynamiek in media en informatie- en communicatietechnologie

De structuur van de mediasector verandert volop. Nieuwe toepassingen van informatietechnologie leiden tot nieuwe soorten dienstverlening en nieuwe krachtsverhoudingen. Een goede illustratie daarvan is de opmars van de smartphone en tablet en de daaraan onlosmakelijk verbonden apps. Die nieuwe constellatie heeft een vergaande invloed op de wijze waarop informatie bij burgers terecht komt en hoe ze die tot zich nemen. Nieuwe hardware en platforms bieden tal van mogelijkheden voor nieuwe dienstverlening. De betekenis van online en sociale media is onmiskenbaar. Namen die tot het huishouden van de media behoren zijn Apple, Facebook, Twitter en Google. Stuk voor stuk bedrijven die niet uit het hart van de mediasector afkomstig zijn, maar een verleden kennen in de technologiesector en van daaruit hun invloed in de mediasector laten gelden. De gebruiker kiest intussen steeds meer zijn eigen weg, geholpen door innovaties in infrastructuur, hardware en diensten. Social media is een catchword. Tegelijkertijd zijn er op het terrein van televisie grote veranderingen op til. De televisie wordt uit zijn isolement gehaald, door second screen gebruik, maar ook doordat het apparaat zelf onderdeel wordt van het wereldwijde netwerk via connected television. Binnen dit spel liggen tal van kansen voor innovatieve spelers en game changers, maar trekken ook veel partijen aan het korte eind, omdat ze onvoldoende snel op veranderingen inspelen of op verkeerde paarden wedden. Een nieuw terrein is de vertaling van innovaties uit de media naar nieuwe terreinen als de zorg en het onderwijs. Convergentie gaat over meer dan de media-industrie alleen.

De doorgaande transformatie van de mediasector door digitalisering gaat gepaard met de gevolgen van de economische terugval die in de industrie voelbaar zijn. De bezinning op nieuwe verdienmodellen en nieuwe manieren om consumenten te bereiken moet versneld plaatsvinden. De traditionele exploitatievormen op basis van advertentie-inkomsten en consumentenvergoedingen voor toegang tot content staan immers onder druk. Binnen de sector informatie- en communicatietechnologie vindt consolidatie plaats. Concurrentie in de telecommunicatie dwingt tot scherpe keuzes bij het management. Tegelijkertijd nemen nieuwe vormen van delen en consumeren van informatie via nieuwe kanalen en devices een snelle vlucht. Binnen dit krachtenveld is cross media nog steeds een sterke praktijk. Bedrijven en instellingen die consumenten willen bereiken zetten alle hen ter beschikking staande digitale middelen en connecties in om een geïntegreerde boodschap, een sterk format, te laten beklijven. De consument en gebruiker zijn daarbij behalve eindstation ook zelf nieuw medium, omdat het media- of communicatiesucces mede afhankelijk zijn van de mate waarin consumenten boodschappen met andere delen en op die wijze bijdragen aan de circulatie van content. Gebruikers zijn niet langer eindstations maar knooppunten in een netwerk waarin informatie circuleert en waarin content wordt gedeeld.

Een andere ontwikkeling die hier niet onvermeld kan blijven is het gewijzigd overheidsbeleid voor de sector. Dat zal van invloed zijn op de werkgelegenheid in de creatieve industrie, in ieder geval in de deelsectoren media en entertainment en kunsten en cultureel erfgoed. Door het kabinet Rutte is een forse bezuiniging op de publieke omroep ingezet die zal leiden tot een uitstoot van banen bij de omroepen en naar verwachting ook tot een verkrapting van de uitbestedingsbudgetten, waardoor ook de toeleveranciers in programmaproductie en facilitaire diensten getroffen zullen worden. Een andere bezuiniging betreft de kunst en erfgoedsector. In mei van 2012 zijn de adviezen van de Raad voor Cultuur bekend geworden die een indruk geven van hoe de pijn in kunst en erfgoedsector verdeeld wordt. Dit leidt tot banenverlies bij de grote cultuurinstellingen. Tegelijkertijd is er al enige jaren enige jaren een sterke groei van kleine creatieve ondernemers zichtbaar waar met name in de kunstensector ZZP'ers hun brood proberen te verdienen.

Innovatie en creatieve industrie

Een andere relevante ontwikkeling binnen de creatieve economie is het innovatiebeleid van de nationale overheid, zoals dat vorm heeft gekregen binnen het topsectoren beleid. De landelijke overheid heeft de creatieve industrie aangeduid als één van de negen topsectoren. In dat kader is er een innovatiecontract voor de creatieve industrie tot stand gekomen tussen bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheid. Daarbinnen komt een onderzoeks- en ontwikkelingsprogramma tot stand, waarin een drietal netwerken bijzonder belang heeft voor cross media. Allereerst is dat het netwerk Media en ICT waarin door het bedrijfsleven, regionale en landelijke overheid en kenniswereld (in het bijzonder NWO en TNO) wordt gewerkt aan innovatie binnen cross media. Het tweede netwerk is Gather, waar verschillende partijen uit de sector gaming zich committeren aan innovatie. In CI Next tenslotte draait het om business innovation; hier komen specifieke innovatievraagstukken voor de gehele creatieve industrie aan bod. Het besef van de urgentie om te innoveren in een sterk dynamisch cross media veld wordt duidelijk gevoeld. Illustratief is de voorgenomen instelling van CLICK, het Topconsortium Kennis en Innovatie (TKI), waarin onder andere kruisbestuiving tussen de netwerken van de creatieve industrie en met andere sectoren wordt gewaarborgd, een strategische kennis- en innovatieagenda wordt geformuleerd en waarin over de inzet van financiële middelen wordt gesproken.

Cross Media Monitor 2012

In die context is het nog steeds van belang om de ontwikkeling van cross media bedrijvigheid te volgen. De creatieve industrie en de sector informatie en communicatietechnologie zijn de componenten die kunnen zorgen voor een vooraanstaande plaats van de Noordvleugel van de Randstad en Nederland in het domein van cross media. Wat is de ontwikkeling van cross media in Nederland en in de Noordvleugel van de Randstad? Hoe hebben banen, bedrijvigheid en omzet in creatieve industrie zich ontwikkeld? Wat is de dominante ontwikkeling binnen de sector informatie- en communicatietechnologie? Wat is het belang van de verschillende steden in deze ontwikkeling, zowel in de Noordvleugel als in Nederland als geheel?

Deze vragen worden in deze editie van de Cross Media Monitor beantwoord. Dit is de vierde tweejaarlijkse editie van de Cross Media Monitor, die in 2006 voor het eerst werd gepubliceerd. In 2011 is er bovendien een tussentijdse update uitgebracht waarin werd vastgesteld dat de economische terugval cross media niet ongemoeid laat. In deze editie gaan we na hoe de meest recente ontwikkelingen er uit zien. Tegelijkertijd wordt ook de langere termijn, vanaf 2000 onder de loep genomen.

Cross Media in Nederland en de Noordvleugel

Het voorliggende deel van de Cross Media Monitor is onderdeel van een geheel van drie publicaties dat onder de koepel van de Cross Media Monitor 2012 wordt gepubliceerd. In dit deel komen de ontwikkelingen in cross media bedrijvigheid in Nederland en de Noordvleugel aan bod. Deze publicatie is tot stand gekomen in nauwe samenwerking tussen TNO (Olaf Koops en Ottilie Nieuwenhuis), Paul Rutten Onderzoek en iMMovator (Frank Visser en Ton van Mil).

In vergelijking met de Cross Media Monitor 2010 is de definitie van informatie en communicatietechnologie aangepast. Tot die editie werd een drietal deelsectoren tot ICT gerekend: ICT-diensten, ICT-hardware en content. In lijn met wat internationaal en nationaal steeds meer als norm geldt wordt in deze editie content niet langer tot de ICT-sector gerekend. In de Cross Media Update van 2011 is deze verandering ingevoerd. In deze editie wordt die verandering gecontinueerd. Wat we eerder als content aanduiden werd in de vorige edities van de Cross Media Monitor behalve tot ICT ook tot de creatieve industrie gerekend. Het gaat bij content om de gehele media- en entertainmentindustrie, aangevuld met vormgeving en reclame. De contentindustrie wordt vanaf deze editie louter beschouwd als een integraal deel van de creatieve industrie. Behalve dat we daarmee aansluiten bij wat gebruikelijk is, betekent dit ook een meer eenduidige benadering van ICT en creatieve industrie. Er is niet langer sprake van overlap tussen deze twee sectoren. Dat ze veel met elkaar van doen hebben, blijkt uit de uiteenzetting van hiervoor. Voor de beschrijving van de cross media ontwikkeling hebben we ze van elkaar gescheiden.



De creatieve industrie is de optelsom van drie deelsectoren: media- en entertainmentindustrie¹, creatief zakelijke dienstverlening² en kunsten en cultureel erfgoed.³ De sector informatie- en communicatietechnologie is samengesteld uit ICT-diensten⁴ en ICT-hardware⁵. Samen vormen deze deelsectoren de cross media bedrijvigheid.⁶

Top 25 Cross Media Steden in Nederland

Een andere verandering ten opzichte van de eerdere editie van het deel Cross Media in cijfers van de Cross Media Monitor is dat in dit deel niet langer de profielen van de top-10 cross media steden uit de Noordvleugel zijn opgenomen. We besteden in dit deel nog wel aandacht aan de betekenis van de tien steden in de context van de Noordvleugel, maar de profielen zijn verdwenen. Ze zijn terug te vinden in een aparte publicatie, Top 25 Cross Media steden in Nederland. Dit is een nieuwe uitgave als onderdeel van de Cross Media Monitor 2012. Daarmee levert iMMovator op eigen titel een bijdrage aan betere informatie over en inzicht in de ontwikkeling van creatieve industrie en ICT in Nederland. Dat is onder meer bepleit in het debat over het belang van de topsector creatieve industrie. In de innovatiestrategie die momenteel wordt ingevuld, wordt uitgegaan van een decentrale benadering met steden en regio's die ieder voortborduren op hun specialismen. Top 25 Cross Media Steden in Nederland legt daar een cijfermatige basis onder. Daarbinnen komen alle top-10 cross media steden uit Nederland aan bod, tot en met Zaanstad op positie 25. De top-25 is bepaald op basis van het totale aantal cross media banen binnen de steden van Nederland, als optelsom van de creatieve industrie en de sector informatie en communicatie.

Clusterontwikkeling en Cross Media Consumptie

Naast deze twee delen kent de Cross Media Monitor 2012 een derde deel waarin clusterontwikkeling en cross media consumptie bijzondere aandacht krijgen. Daarin wordt allereerst gereflecteerd op de ontwikkeling van het Nederlandse media en ICT cluster, voortbouwend op de conclusies van een internationale workshop die op 15 mei 2012 in Hilversum plaatsvond. Daarmee ontvouwt iMMovator een visie op deze sector die in sterke mate geconcentreerd is op de as Utrecht, Hilversum en Amsterdam. Daarnaast bevat dit deel de pilotversie van de eerste Cross Media Markt Monitor die in het kader van dit project in samenwerking met GfK Intomart (Ellen Cox en Paul van Niekerk) is ontwikkeld. Op basis van de uitgebreide database van GfK Intomart wordt een beeld geschetst van relevante ontwikkelingen in consumptie van media- en informatiediensten. Bovendien bevat dit deel een geïntegreerde samenvatting van de uitkomsten van Cross Media in Nederland en Noordvleugel en Top 25 Cross Media Steden in Nederland.

Leeswijzer

De opbouw van dit deel is als volgt: in hoofdstuk 2 wordt de ontwikkeling van cross media in Nederland belicht. Allereerst door de banenontwikkeling in creatieve industrie en ICT en de daarbinnen onderscheiden deelsectoren te analyseren en te beschrijven. Voor de recente ontwikkeling lichten we de jaren 2009-2011 apart uit. Vervolgens komt de ontwikkeling van het aantal bedrijfsvestigingen aan bod en analyseren we wat het belang is van kleine, middelgrote en grote bedrijven in de banenontwikkeling binnen zowel creatieve industrie als ICT. Uit eerder

¹ Van omroep tot uitgeverij en van live-entertainment tot muziek-, film- en game-industrie.

² Van vormgeving en architectuur tot reclame, branding en public relations.

³ Van podium- en schepende kunsten tot musea, archieven en monumenten.

⁴ Van telecommunicatie tot softwareontwikkeling en van facilitaire diensten tot drukkerijen en reproductie van informatiedragers.

⁵ Van productie tot installatie.

⁶ De precieze definitie van creatieve industrie en informatie en communicatietechnologie op basis van de categorieën afkomstig uit de standaard bedrijfsindeling die onder meer door het CBS en de Kamer van Koophandel gehanteerd worden is te vinden in Bijlage 1.

onderzoek weten we dat de totale Nederlandse economie een trend naar schaalverkleining laat zien. Grote bedrijven worden kleiner en kleine bedrijven worden talrijker. In hoofdstuk 2 onderzoeken we de schaalontwikkeling binnen creatieve industrie en ICT en de daarbinnen onderscheiden deelsectoren. Tenslotte kijken we naar de omzetontwikkeling in cross media bedrijvigheid in Nederland, waar we opnieuw een onderscheid maken tussen creatieve industrie en ICT en daarbinnen in de verschillende deelsectoren. Voor omzetten hebben we minder actuele gegevens dan voor de banen en bedrijvenontwikkeling. We schetsen de trend tussen 2000 en 2010 en voor de recente periode van 2008 tot en met 2010.

Hoofdstuk 3 bevat dezelfde analyses, maar dan voor de Noordvleugel. Binnen de analyses die we daarin laten zien, wordt de ontwikkeling binnen de Noordvleugel steeds vergeleken met de landelijke ontwikkelingen en maken we een vergelijking van het belang van de top-10 steden binnen de Noordvleugel. Ook daarin volgen we het stramien van banen, bedrijven en de betekenis van kleine, middelgrote en grote bedrijven voor de banenontwikkeling. Ook gaan we na hoe de schaalverkleining specifiek uitpakt voor de Noordvleugel.

Elk van de paragrafen in deze studie wordt voorafgegaan door een korte samenvatting van de inhoud. Via het lezen van de samenvattingen kan de snelle lezer een goede indruk krijgen van de inhoud van deze studie. Daarnaast bestaat de mogelijkheid om de managementsamenvatting te lezen.







Dit hoofdstuk laat de ontwikkelingen van creatieve industrie en ICT in Nederland zien over de periode 2000-2011. Bovendien wordt specifiek ingegaan op de ontwikkelingen in de twee meest recente jaren: 2009-2011. Allereerst komt de ontwikkeling in banen aan bod. Daarna wordt de aandacht verlegd naar de bedrijfsvestigingen en de ontwikkeling daarin, vooral ook hun bijdrage aan de werkgelegenheid. In een aparte paragraaf lichten we de trend van schaalverkleining uit. Tenslotte wordt de omzetontwikkeling in creatieve industrie en ICT en de subsectoren daarbinnen gepresenteerd. De meest recente omzetgegevens zijn afkomstig uit 2010.

2.1 Banen

- ➡ De sector cross media is in 2011 verantwoordelijk voor bijna 553 duizend banen, creatieve industrie voor ruim 280 duizend, ICT voor ruim 272 duizend. Samen tellen ze bijna 7 procent van het aantal banen in de Nederlandse economie: creatieve industrie 3,5 procent, ICT 3,4 procent.
- ➡ De jaarlijkse banengroei in cross media was in de periode 2000-2011 gelijk aan de groei in de totale Nederlandse economie: 0,9 procent per jaar. Dat was vooral te danken aan de jaarlijkse groei in creatieve industrie van 3 procent die de jaarlijkse krimp in ICT van 0,9 procent kon compenseren. Die was vooral te wijten aan de terugloop in hardware. De deelsectoren kunsten en cultureel erfgoed en creatieve zakelijke dienstverlening vertonen de sterkste banengroei.
- ➡ Van 2009 tot 2011 kromp het aantal banen de Nederlandse economie jaarlijks met 0,2 procent banen, terwijl het aantal banen in cross media een groei van 0,5 procent per jaar liet zien. De groei in creatieve industrie bedroeg in de voorbije twee jaar 1,9 procent. Opvallend is dat van de drie deelsectoren media en entertainment als enige een daling laat zien: 1,7 procent gemiddeld. Binnen ICT loopt in 2009-2011 zowel het aantal banen in diensten als in hardware terug.

De totale cross media sector in Nederland is de afgelopen elf jaar even hard gegroeid als de totale Nederlandse economie: 0,9 procent per jaar. De Nederlandse economie is de afgelopen twee jaar (2009-2011) echter jaarlijks met 0,2 procent banen gekrompen, terwijl het aantal banen in cross media een kleine groei van 0,5 procent per jaar laat zien. Dat is het gevolg van een toename in het aantal banen in de creatieve industrie in 2009-2011, jaarlijks met 1,9 procent. De ICT-sector krimpt, vooral door de terugloop van banen in de productie van hardware. De Nederlandse creatieve industrie heeft de economische crisis van de afgelopen twee jaar goed doorstaan. In het bijzonder kunsten en cultureel erfgoed en creatieve zakelijke dienstverlening zijn daarvoor verantwoordelijk.

De creatieve industrie en de ICT-sector zijn in 2011 elk verantwoordelijk voor circa 280 duizend banen. Samen staan ze voor bijna 7 procent van de totale werkgelegenheid in Nederland (zie Tabel 2.1). Daarbij zijn de meeste banen te vinden in de subsector ICT-dienstverlening: 229 duizend banen. De banen in de creatieve Industrie zijn redelijk gelijk verspreid over de deelsectoren kunsten en cultureel erfgoed, media en entertainment en creatieve zakelijke dienstverlening. Hun aantal varieert in 2011 tussen de 89 tot 98 duizend banen. De ICT-deelsector hardware is de kleinste cross media deelsector met ruim 43 duizend banen.

De afgelopen elf jaar is het aantal banen in de creatieve industrie in Nederland met ruim 78 duizend gegroeid. De deelsectoren kunsten en cultureel erfgoed en creatieve zakelijke dienstverlening laten met 40 duizend (4,8 procent groei per jaar) en ruim 31 duizend banen (3,8 procent groei per jaar) de sterkste toename zien. Ook in de recente jaren 2009-2011 blijven deze deelsectoren groeien. In de kunsten en cultureel erfgoed zijn er de afgelopen twee jaar ruim 10.000 banen bijgekomen (5,7 procent groei per jaar). In de deelsector creatieve zakelijke dienstverlening zijn dit er ruim 3.200 (1,8 procent groei per jaar). De forse groei in de deelsector kunsten en cultureel erfgoed is deels toe te schrijven aan de verplichte registratie van zzp'ers in het Handelsregister van de Kamer van Koophandel sinds oktober 2008. Hierdoor wordt bestaande economische activiteit zichtbaar die zich voorheen moeilijk in statistieken liet vangen. Tegelijkertijd zien we in de afgelopen elf jaren dat steeds meer mensen als zzp'er aan de slag gaan. De media en entertainmentindustrie groeit maar beperkt. In het totaal gaat het om ruim 7.000 banen (0,8 procent per jaar). Dit vormt een schril contrast met de jaren negentig, toen deze deelsector booming was. In de recente jaren 2009-2011 vertoont media en entertainment krimp. In die jaren zijn ruim 3.000 banen verloren gegaan (-1,7 procent per jaar).

2 Cross Media in Nederland

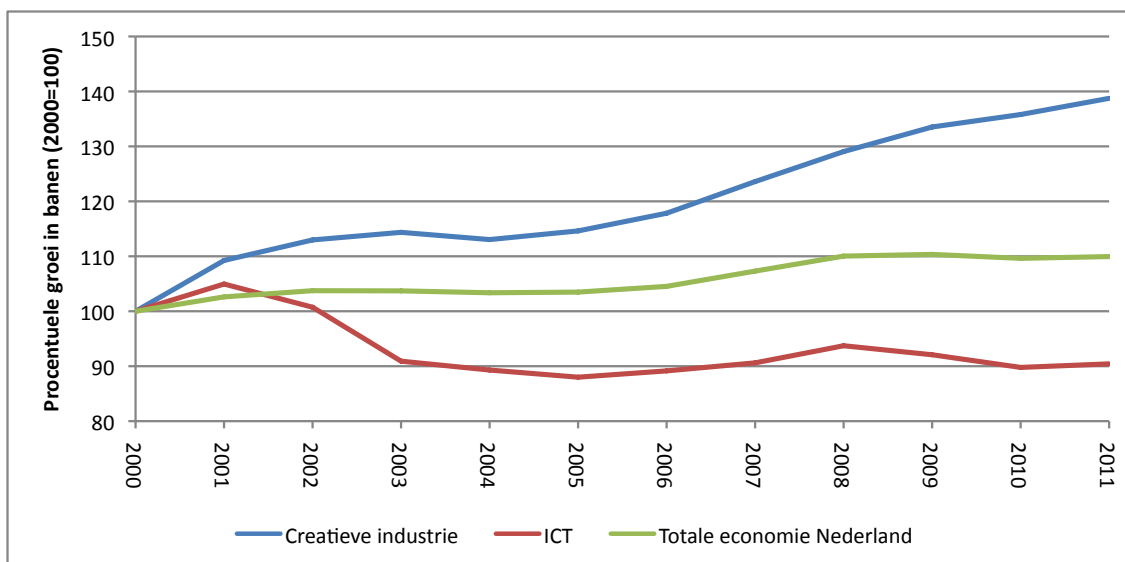
Binnen de ICT-sector is in de periode 2000-2011 in de deelsector ICT-diensten een beperkte groei van 2.700 banen zichtbaar (0,1 procent groei per jaar). In de voorbije twee jaar is de trend echter negatief; er gingen 1.800 banen verloren: -0,4 procent per jaar. In de deelsector hardware is een duidelijke krimp in het aantal banen te zien. In ruim tien jaar tijd zijn er 32 duizend banen verdwenen, een krimp van 4,8 procent per jaar. De werkgelegenheid in deze sector is uit Nederland aan het verdwijnen. De ontwikkeling in 2009-2011 onderstreept dat: in die twee jaar zijn er in ICT-hardware 3.200 banen verloren gegaan.

Tabel 2.1: Aantal banen in 2011 en banengroei in de periode 2000-2011 en 2009-2011 in de creatieve industrie en ICT in Nederland

Deelsectoren	Banen 2011	Groei 2000-2011 (in aantallen)	Groei 2000-2011 (% per jaar)	Groei 2009-2011 (in aantallen)	Groei 2009-2011 (% per jaar)
Kunsten en cultureel erfgoed	98.874	39.808	4,8%	10.445	5,7%
Media en entertainmentindustrie	89.296	7.142	0,8%	-3.122	-1,7%
Creatieve zakelijke dienstverlening	92.280	31.369	3,8%	3.223	1,8%
Creatieve industrie	280.450	78.319	3,0%	10.546	1,9%
Diensten	228.870	2.755	0,1%	-1.783	-0,4%
Hardware	43.435	-31.585	-4,8%	-3.200	-3,5%
ICT	272.305	-28.830	-0,9%	-4.983	-0,9%
Creatieve Industrie en ICT	552.755	49.489	0,9%	5.563	0,5%
Totale economie	8.065.110	729.740	0,9%	-29.030	-0,2%

Bron: LISA 2012

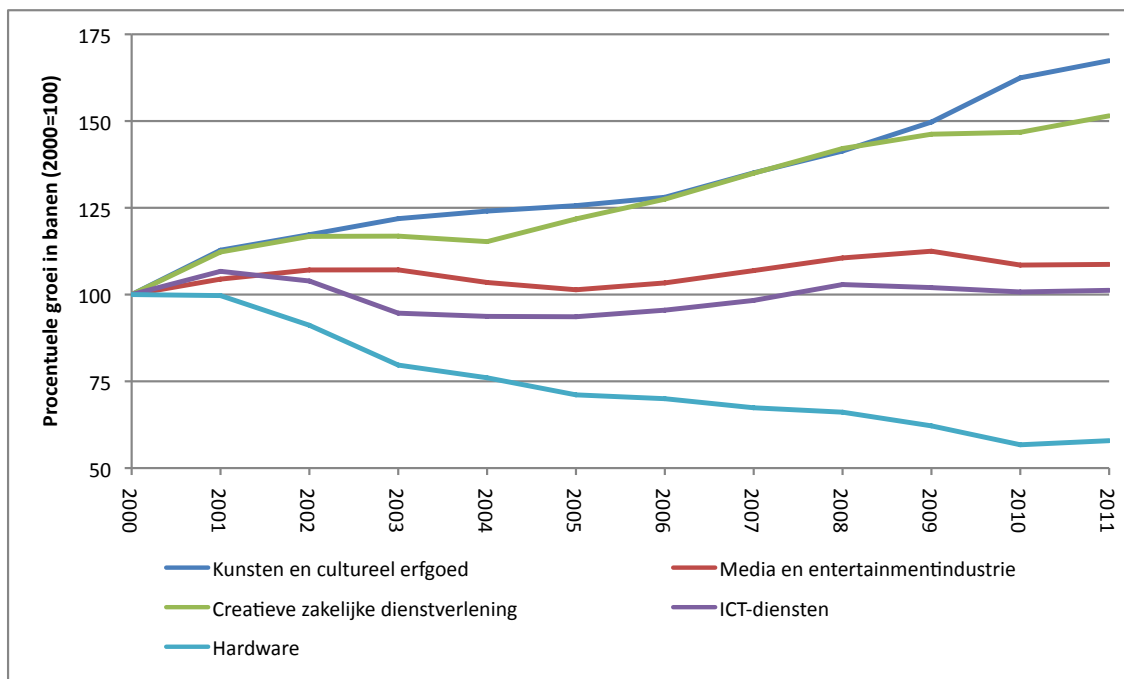
Figuur 2.1 toont de ontwikkeling in het aantal banen sinds 2000. De creatieve industrie vertoont sinds 2004 een sterke groei ten opzichte van de ICT-sector en de totale Nederlandse economie. De ICT-sector groeit licht in de periode 2005 tot 2008, maar krimpt daarna weer. In de periode 2010-2011 is sprake van stabilisatie in de ICT-sector.



Figuur 2.1: Banengroei in de periode 2000 2011 voor de totale economie, creatieve industrie en ICT in Nederland (2000=100). Bron: LISA 2012.

Figuur 2.2 laat de banenontwikkeling in de verschillende deelsectoren zien. De sterkste krimp geldt voor de deelsector hardware. In 2010-2011 is er sprake van stabilisatie. ICT-diensten maakt vooral in de periode 2002-2006 een moeilijke tijd door. In 2007 en 2008 treedt herstel in, waarna de deelsector redelijk stabiel blijft.

Binnen de creatieve industrie zorgen de kunsten en cultureel erfgoed sector en creatieve zakelijke dienstverlening voor de groei. Van 2004 tot 2009 groeit het aantal banen in de creatieve zakelijke dienstverlening sterk. In 2009 en 2010 is er sprake van stabilisatie, waarna in 2010 weer groei zichtbaar is. Het aantal banen in de deelsector kunsten en cultureel erfgoed is vanaf 2006 sterk gaan groeien en groeit ook na 2010 door. De media en entertainmentindustrie groeit in de periode van 2005 tot 2009 licht. In 2010 is er sprake van banenverlies, maar in 2011 is de krimp vooralsnog tot staan gebracht.



Figuur 2.2: Banengroei in de periode 2000-2011 voor de deelsectoren in de creatieve industrie en ICT in Nederland (2000=100). Bron: LISA 2012.

Hieronder gaan we nader in op ontwikkelingen binnen de deelsectoren van zowel de creatieve industrie als de ICT-sector. Op die wijze leren we meer van de onderliggende dynamiek in beide sectoren.

Tabel 2.2 laat de gedetailleerde ontwikkeling in de deelsectoren van de creatieve industrie zien. De belangrijkste groei binnen deze sector in de afgelopen elf jaar komt op het conto van de domeinen podiumkunsten (bijna 15 duizend banen), scheppende kunsten (ruim 15 duizend banen), vormgeving en ontwerp (ruim 19 duizend banen) en communicatie en reclame (ruim 12 duizend banen). De relatieve groei is het sterkst voor vormgeving en ontwerp: de afgelopen elf jaar groeide het aantal banen binnen dit domein met maar liefst 12,7 procent per jaar. Een deel van deze groei is te verklaren door de verplichte registratie van zzp'ers in het Handelsregister sinds oktober 2008. Tegelijkertijd is de toegenomen activiteit in deze domeinen te wijten aan toegenomen vraag. De beperkte groei in de media en entertainmentindustrie (plus 7.000 banen) komt op het conto van de filmindustrie (ruim 4.000) en in mindere mate op naam van radio en televisie (ruim 2.000). Opvallend is de sterkte afname in werkgelegenheid in de categorie overige uitgeverijen inclusief gaming. Hier zijn de afgelopen elf jaar ruim 2.000 banen verloren gegaan. In dit domein bevinden zich onder andere uitgeverijen van wenskaarten en postpapier. Blijkbaar heeft de zich sterk ontwikkelende game-industrie de afname in de rest van deze categorie niet kunnen compenseren. Tegelijkertijd bestaat het vermoeden dat de indeling van gamebedrijven in de standaard bedrijfsindeling nog niet optimaal is. Nader onderzoek hiernaar zou meer duidelijkheid kunnen verschaffen.

In de jaren 2009-2011 zet de groei in podiumkunsten (4.000 banen), scheppende kunsten (6.000 banen) en vormgeving en ontwerp (3.000 banen) door. Het aantal banen in radio en televisie neemt juist af in de recente

2 Cross Media in Nederland

jaren (-1.000). Ook zijn moeilijkheden in de perssector zichtbaar; in 2009-2011 gingen daar 1.250 banen verloren. Tot slot krimpt de boekensector in de recente voorbije jaren met bijna 1.000 banen.

Tabel 2.2: Aantal banen in 2011, banengroei 2000-2011 en 2009-2011 in de domeinen van de creatieve industrie in Nederland

Domeinen	Banen 2011	Groei 2000-2011 (in aantallen)	Groei 2000-2011 (% per jaar)	Groei 2009-2011 (in aantallen)	Groei 2009-2011 (% per jaar)
Kunsten en cultureel erfgoed	98.874	39.808	4,8%	10.445	5,7%
Podiumkunsten	26.596	14.740	7,6%	4.278	9,2%
Scheppende kunsten	24.815	15.210	9,0%	5.980	14,8%
Overige kunst en erfgoed	25.186	9.815	4,6%	696	1,4%
Cultureel erfgoed	22.277	43	0,0%	-509	-1,1%
Media en entertainmentindustrie	89.296	7.142	0,8%	-3.122	-1,7%
Radio en televisie	14.620	2.142	1,5%	-1.035	-3,4%
Persmedia	33.794	1.219	0,3%	-1.251	-1,8%
Film	12.737	4.337	3,9%	444	1,8%
Muziekindustrie	2.451	303	1,2%	243	5,4%
Boekenindustrie	10.600	8	0,0%	-980	-4,3%
Overige uitgeverijen inclusief gaming	2.069	-2.270	-6,5%	-426	-8,9%
Live entertainment	13.025	1.403	1,0%	-117	-0,4%
Creatieve zakelijke dienstverlening	92.280	31.369	3,8%	3.223	1,8%
Vormgeving en ontwerp	26.200	19.171	12,7%	3.115	6,5%
Communicatie en reclame	66.080	12.198	1,9%	108	0,1%
Creatieve industrie	280.450	78.319	3,0%	10.546	1,9%

Bron: LISA 2012

Veruit de meeste banen binnen de ICT-sector zijn in 2011 terug te vinden in de domeinen software (91 duizend banen) en facilitaire ICT-diensten (75 duizend). Toch is ook in de domeinen drukkerijen en reproductie (33 duizend), telecommunicatie (30 duizend) en vervaardiging van ICT-hardware (36 duizend) een groot aantal mensen werkzaam. De groei in de bedrijfstakken software en facilitaire dienstverlening in de periode 2000-2011 is aanzienlijk: respectievelijk 27 duizend en 16.500 banen. Daar tegenover loopt het aantal banen in drukkerijen en reproductie (-24 duizend banen) en telecommunicatie (-17 duizend banen) in die elf jaar met ongeveer hetzelfde aantal terug. Hierdoor komt de gemiddelde jaarlijkse groei in de ICT-sector in 2000-2011 uit op -0,1 procent. De krimp in de deelsector ICT-hardware komt vooral door de sterke afname van de werkgelegenheid in vervaardiging van hardware. Hier zijn in elf jaar tijd 34 duizend banen verloren gegaan. Binnen het domein installatie, verhuur en reparatie van ICT-hardware is de werkgelegenheid toegenomen met 2.300 banen.

Wanneer we kijken naar de groeicijfers in de periode van 2009-2011, dan valt de ontwikkeling van software op. Na jarenlange groei, nam het aantal banen tussen 2009 en 2011 in deze bedrijfstak af met 3.000. Op de totale omvang van de werkgelegenheid in dit domein (91 duizend banen) is dit 1,7 procent per jaar. De werkgelegenheid in facilitaire ICT-diensten bleef wel sterk groeien: hier zijn de laatste twee jaar 9.000 banen bijgekomen (6,6 procent per jaar). Ook installatie, verhuur en reparatie van ICT-hardware vertoont lichte groei. Hier kwamen 559 banen bij (3,9 procent per jaar).



Tabel 2.3: Aantal banen in 2011, banengroei 2000-2011 en 2009-2011 in de domeinen van de ICT in Nederland

Domeinen	Banen 2011	Groei 2000-2011 (in aantallen)	Groei 2000-2011 (% per jaar)	Groei 2009-2011 (in aantallen)	Groei 2009-2011 (% per jaar)
Diensten	228.870	2.755	0,1%	-1.783	-0,4%
Drukkerijen en reproductie	33.131	-23.765	-4,8%	-4.961	-6,7%
Telecommunicatie	30.275	-16.894	-4,0%	-2.661	-4,1%
Software	90.735	26.951	3,3%	-3.161	-1,7%
Facilitaire ICT-diensten	74.729	16.463	2,3%	9.000	6,6%
Hardware	43.435	-31.585	-4,8%	-3.200	-3,5%
Vervaardiging ICT-hardware	35.913	-33.888	-5,9%	-3.759	-4,9%
Installatie, verhuur en reparatie ICT-hardware	7.522	2.303	3,4%	559	3,9%
ICT	272.305	-28.830	-0,9%	-4.983	-0,9%

Bron: LISA 2012

2.2 Bedrijven

- ➔ Het aantal Nederlandse vestigingen in creatieve industrie is aanzienlijk groter dan in ICT: 117 duizend versus 52 duizend. Oorzaak is de kleinere gemiddelde bedrijfsgrootte binnen de creatieve industrie.
- ➔ Het aantal vestigingen in creatieve industrie stijgt sneller dan in ICT. Waar in aantal banen in de voorbije jaren hier en daar sprake is van terugloop stijgt het aantal bedrijfsvestigingen in alle (deel)sectoren.
- ➔ Over de vrijwel de gehele cross media industrie is sprake van krimp aan de bovenkant en groei aan de onderkant van de markt: het aantal zzp'ers neemt toe, terwijl de werkgelegenheid bij grote bedrijven afneemt.

In 2011 telde Nederland bijna 170 duizend vestigingen in cross media, waarvan 117 duizend tot de creatieve industrie behoorde en 52 duizend tot de ICT-sector. In deze berekening worden verschillende vestigingen van één bedrijf op verschillende locaties apart meegeteld. De reden daarvoor is dat we op basis van deze analyses willen vaststellen hoe de regionale spreiding van banen en bedrijvigheid in cross media er uit ziet. Wanneer we in deze studie de term bedrijven gebruiken, gaat het strikt genomen over bedrijfsvestigingen.

De afgelopen elf jaar (2000-2011) is het aantal vestigingen in de deelsector kunsten en cultureel erfgoed het sterkst gestegen (ruim 31 duizend nieuwe vestigingen) van alle deelsectoren. De groei per jaar bedroeg dan ook 11 procent. In 2011 kent deze deelsector ruim 46 duizend vestigingen. De media en entertainmentindustrie telt in 2011 ruim 30 duizend vestigingen, de creatieve zakelijke dienstverlening bijna 41 duizend. In beide deelsectoren is sprake van substantiële groei, zij het aanmerkelijk minder dan in de deelsector kunsten en cultureel erfgoed.

In de ICT-sector telt ICT-diensten de meeste vestigingen in 2011: 49 duizend vestigingen. In de periode 2000-2011 kwamen er ruim 24 duizend vestigingen bij. Het aantal vestigingen voor de deelsector hardware is met 3.700 aanzienlijk kleiner, dat geldt ook voor de groei in het aantal vestigingen: 1.200 in elf jaar.

In de afgelopen twee jaar (2009-2011) groeide het aantal vestigingen in kunsten en cultureel erfgoed zowel absoluut (10.500) als relatief (13,8 procent per jaar) het sterkst. De groei in het aantal vestigingen in de creatieve zakelijke dienstverlening nam ook sterk toe: in de gehele periode 2000-2011 was de gemiddelde jaarlijkse groei 7 procent, in de periode 2009-2011 maar liefst 9,3 procent.

2 Cross Media in Nederland

Vergeleken met de totale economie groeide het aantal vestigingen in creatieve industrie en ICT in de periode 2000-2011 aanzienlijk sneller: 7,5 tegen 3,3 procent. Over de afgelopen twee jaar was het verschil nog groter: 9,1 procent tegen 3,6 procent. De dynamiek in de sector is dus groot.

Tabel 2.4: Aantal vestigingen in 2011 en groei aantal vestigingen in de periode 2000-2011 en 2009-2011 in de creatieve industrie en ICT in Nederland

Deelsectoren	Vestigingen 2011	Groei 2000-2011 (in aantallen)	Groei 2000-2011 (% per jaar)	Groei 2009-2011 (in aantallen)	Groei 2009-2011 (% per jaar)
Kunsten en cultureel erfgoed	46.053	31.433	11,0%	10.469	13,8%
Media en entertainmentindustrie	30.414	15.073	6,4%	3.798	6,9%
Creatieve zakelijke dienstverlening	40.903	21.465	7,0%	6.654	9,3%
Creatieve industrie	117.370	67.971	8,2%	20.921	10,3%
Diensten	48.665	24.120	6,4%	5.958	6,7%
Hardware	3.763	1.230	3,7%	269	3,8%
ICT	52.428	25.350	6,2%	6.227	6,5%
Creatieve Industrie en ICT	169.798	93.321	7,5%	27.148	9,1%
Totale economie	1.219.440	364.590	3,3%	83.980	3,6%

Bron: LISA 2012

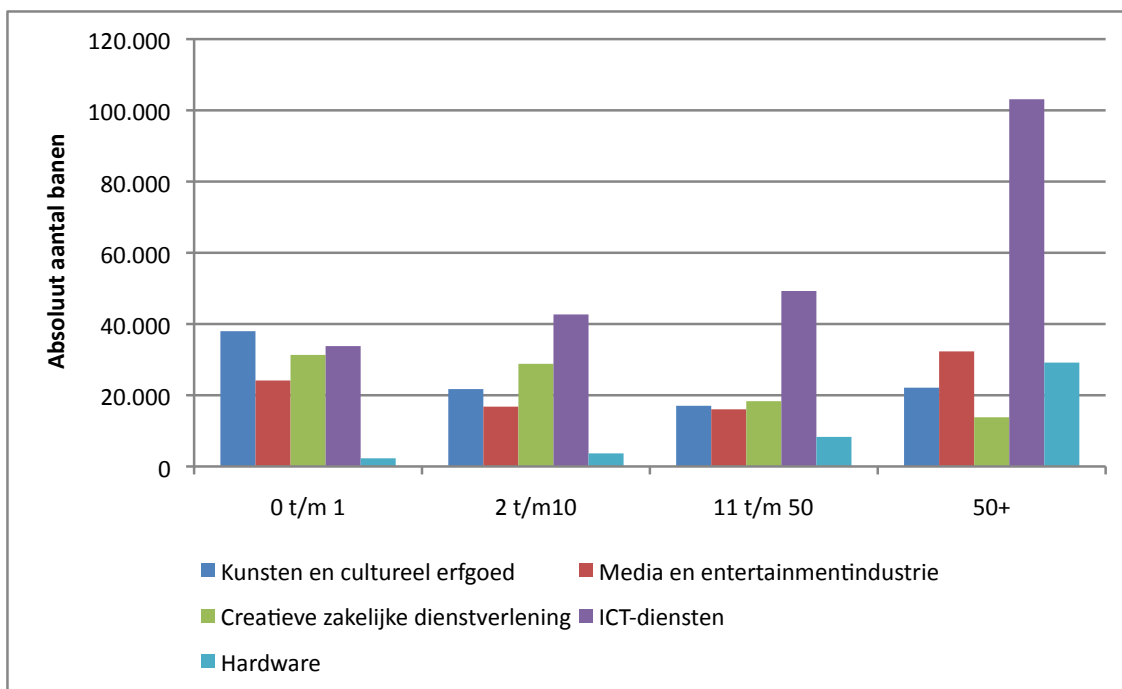
Door de gegevens over de ontwikkeling van banen te combineren met de informatie over bedrijfsvestigingen, is het mogelijk om inzicht te verwerven in de structuur van de sectoren en deelsectoren. Figuur 2.3 laat het belang van verschillende, naar grootte onderscheiden bedrijven in de verschillende deelsectoren zien.

De meeste banen in de ICT-dienstverlening zijn in 2011 terug te vinden binnen de grotere bedrijven met meer dan 50 banen, en in mindere mate in de andere categorieën. Voor hardware geldt dat in nog sterkere mate.

Opvallend zijn de relatief lage aantallen banen in de deelsectoren kunsten en cultureel erfgoed en media en entertainmentindustrie bij de middencategorieën van bedrijfsvestigingen. Er is voor professionals in deze deelsectoren van de creatieve industrie relatief minder werkgelegenheid bij bedrijven in de tussencategorieën van 2 tot en met 10 en 11 tot en met 50 banen, dan in de grootste (meer dan 50 banen) en de kleinste (0 tot en met 1 baan).

In de ICT-sector zijn de grotere bedrijven voornaamste werkgever. In de media en entertainmentindustrie en kunsten en cultureel erfgoed sector zijn de grote en de kleine bedrijven van bijzonder belang voor werkgelegenheid. In de creatieve zakelijke dienstverlening zijn de uiterst kleine spelers dominant.

Zowel op de korte als op de lange termijn zien we veel groei bij de kleinste categorie vestigingen en vrijwel geen groei bij vestigingen met 2 tot en met 10 banen. Dit duidt op beperkte doorgroei van de kleinste categorie vestigingen naar grotere vestigingen. Hoewel dit kenmerkend is voor de creatieve industrie en ook een deel van de kracht is – de sector is wendbaar – duidt dit er ook op dat bedrijven in de creatieve industrie over het algemeen moeite hebben om door te groeien van start-ups naar grotere bedrijven.



Figuur 2.3: Werkgelegenheidsverdeling naar grootteklasse in 2011 per deelsector in de creatieve industrie en ICT in Nederland (in absolute aantallen). Bron: LISA 2012.

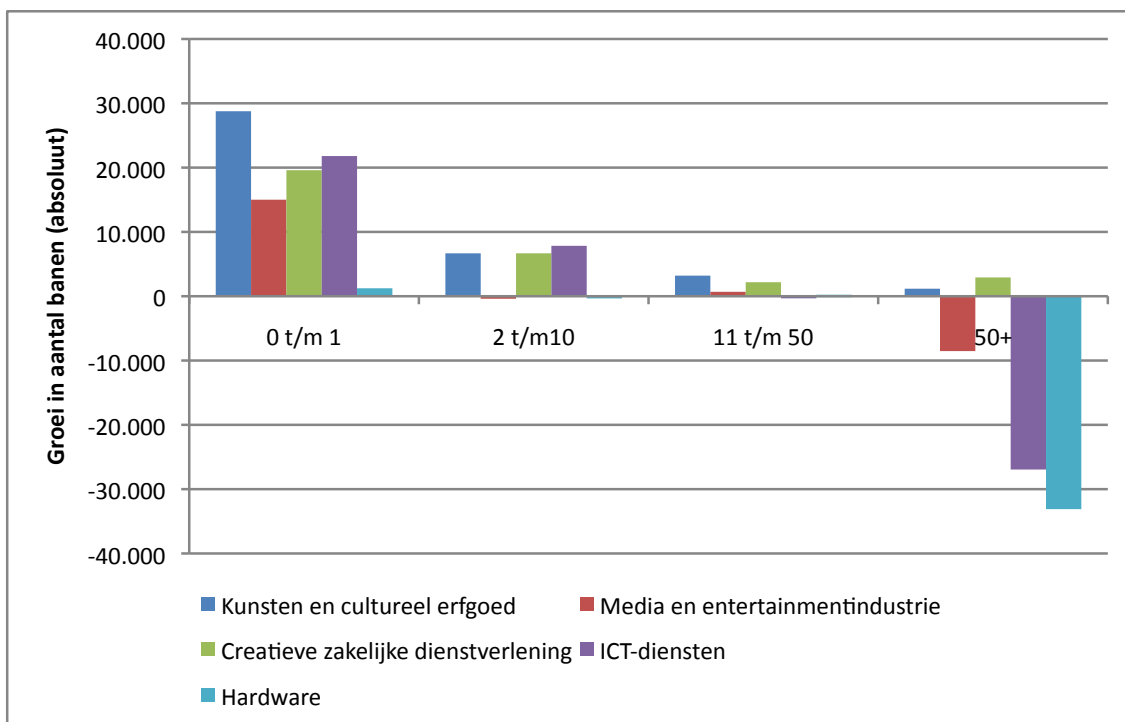
Figuur 2.4 toont de groei van het aantal banen in de verschillende deelsectoren, bij bedrijfsvestigingen in verschillende grootteklassen. De afgelopen elf jaar is het aantal zelfstandigen in alle deelsectoren, met uitzondering van ICT-hardware, fors toegenomen. Dat geldt in het bijzonder voor kunsten en cultureel erfgoed. Het aantal banen in de categorie zelfstandigen nam hier met bijna 30 duizend banen toe. Een aanzienlijke groei in die categorie geldt ook voor creatieve zakelijke dienstverlening en ICT-diensten. Bij beide deelsectoren gaat het om 20 duizend nieuwe banen in elf jaar (2000-2011). De media en entertainmentindustrie blijft daarbij achter. Binnen de deelsector ICT-hardware is er nauwelijks sprake van groei in de categorie zzp'ers. In die categorie spelen zelfstandigen in ieder geval een zeer kleine rol.

Een deel van de groei in het aantal zzp'ers kan verklaard worden door de verplichte registratie in het Handelsregister die vanaf 2008 geldt. Een aanzienlijk deel kan echter aan absolute groei worden toegeschreven. Er zijn in de cross media sector de afgelopen elf jaar veel mensen voor zichzelf begonnen.

Waar de werkgelegenheid voor zzp'ers de afgelopen elf jaar toenam, nam de werkgelegenheid bij grote bedrijven af. Vooral in de ICT-sector is er de afgelopen elf jaar bij de grote bedrijven veel werkgelegenheid verloren gegaan: 30 duizend banen in de hardware sector en ruim 25 duizend in ICT-diensten. Binnen ICT-diensten vindt substitutie plaats; de toename van de banen bij zzp'ers houdt gelijke tred met de afname van banen bij de grote bedrijven. Voor de hardware sector geldt dat niet, deze deelsector levert dan ook zwaar in.

In de media en entertainmentindustrie staat tegenover een afname van banen in de categorie van bedrijfsvestigingen met meer dan 50 banen, een grotere toename aan zzp-activiteiten. Hier gaat het dus duidelijk om meer dan substitutie. In de categorie van 2 tot en met 10 banen zien we een toename aan banen voor wat betreft de deelsectoren kunsten en cultureel erfgoed, creatieve zakelijke dienstverlening en ICT-diensten. Binnen de media en entertainment sector en ook ICT-hardware komen er geen banen bij in bedrijven met 2 tot en met 10 banen, maar er gaan er ook geen af. Dat geldt in grote lijnen ook voor alle deelsectoren in de categorie vestigingen met 11 tot en met 50 banen. Er is geen sprake van doorstroming van klein naar middelgroot, waardoor eventuele substantiële structuurverandering binnen de cross media sector uitblijven.

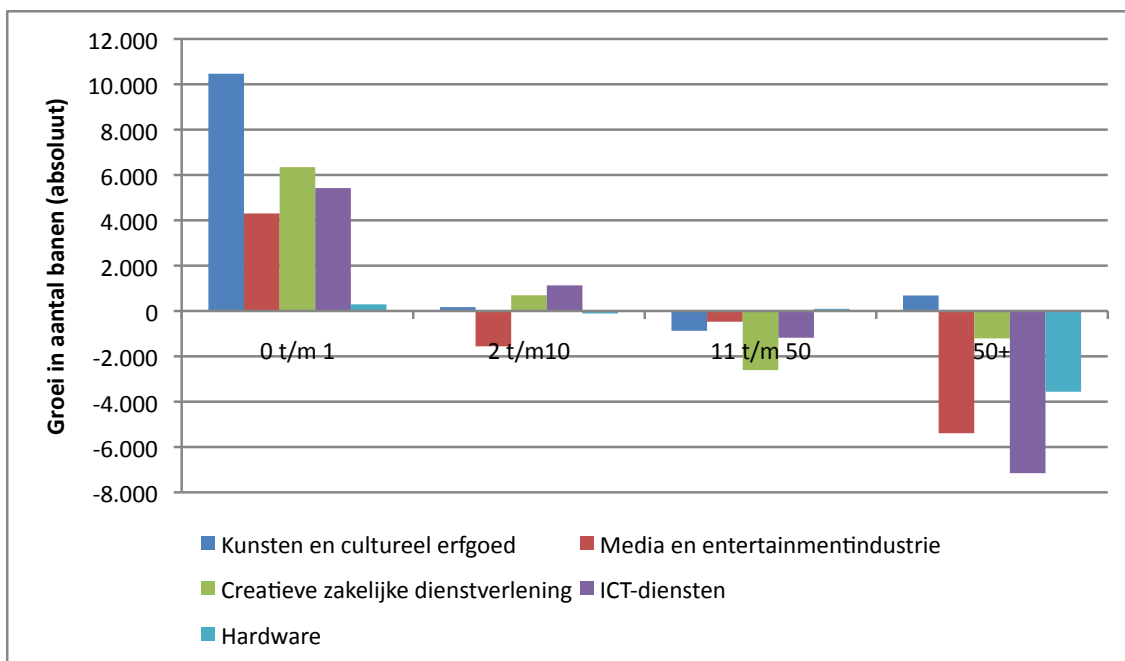
2 Cross Media in Nederland



Figuur 2.4: Werkgelegenheidsgroei naar grootteklasse in de creatieve industrie en ICT in de periode 2000-2011. Bron: LISA 2012.

In de periode 2009-2011 is hetzelfde patroon zichtbaar als in de lange periode 2000-2011, zij het dat de dominante trend naar schaalverkleining zich nog iets nadrukkelijker manifesteert. In totaal zijn er, alle deelsectoren bij elkaar opgeteld, 10.000 banen bijgekomen door de activiteiten van zzp'ers. Met één uitzondering is er in alle deelsectoren sprake van terugloop in banen bij bedrijven met meer dan 10 banen. De uitzondering vormen de kunsten en cultureel erfgoed instellingen met meer dan 50 banen, hier zijn in 2009-2011 enkele honderden banen bij gekomen. De media en entertainmentindustrie is de enige deelsector die krimp laat zien in de categorie bedrijfsvestigingen met 2 tot en met 10 banen. Daarmee levert deze deelsector op alle fronten in, met uitzondering van de in deze sector actieve zzp'ers.

De combinatie van groei aan de onderkant van de markt en krimp aan de bovenkant kan duiden op verborgen werkloosheid: zzp'ers staan wel als werkenden geregistreerd maar halen misschien slechts een beperkt aantal opdrachten binnen. Nader onderzoek zou daarin helderheid kunnen verschaffen.



Figuur 2.5: Banengroei naar grootteklasse in de creatieve industrie en ICT in de periode 2009-2011. Bron: LISA 2012.

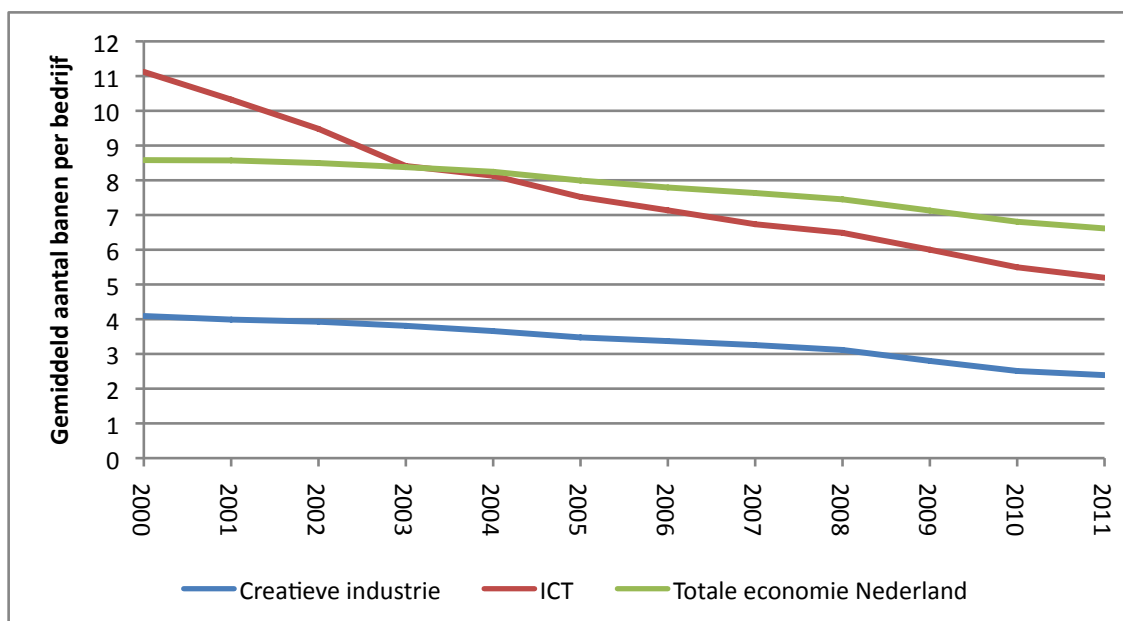
2.3 Schaalverkleining

- ➔ In de gehele Nederlandse economie is sprake van schaalverkleining, de gemiddelde grootte van bedrijfsvestigingen daalt.
- ➔ In de cross media sector is sprake van een versterkte tendens van schaalverkleining: de gemiddelde bedrijfsgrootte in de creatieve industrie en ICT is in de periode 2000-2011 veel sterker gedaald dan het gemiddelde voor alle Nederlands bedrijven.
- ➔ Dat geldt in het bijzonder voor de creatieve industrie en daarbinnen vooral voor kunsten en cultureel erfgoed en creatieve zakelijke dienstverlening. ICT-hardware vormt een uitzondering op het ontwikkelingspatroon dat voor cross media geldt. In deze deelsector is de gemiddelde schaalgrootte bovengemiddeld, zelfs in vergelijking met de totale economie.

De ontwikkeling van het aantal banen – verdeeld over de verschillende categorieën bedrijfsgroottes zoals we in de vorige paragraaf hebben gezien, suggereert schaalverkleining in cross media, in ieder geval binnen de creatieve industrie. In deze paragraaf onderwerpen we deze conclusie aan nader onderzoek en proberen we meer inzicht in deze ontwikkeling te krijgen.

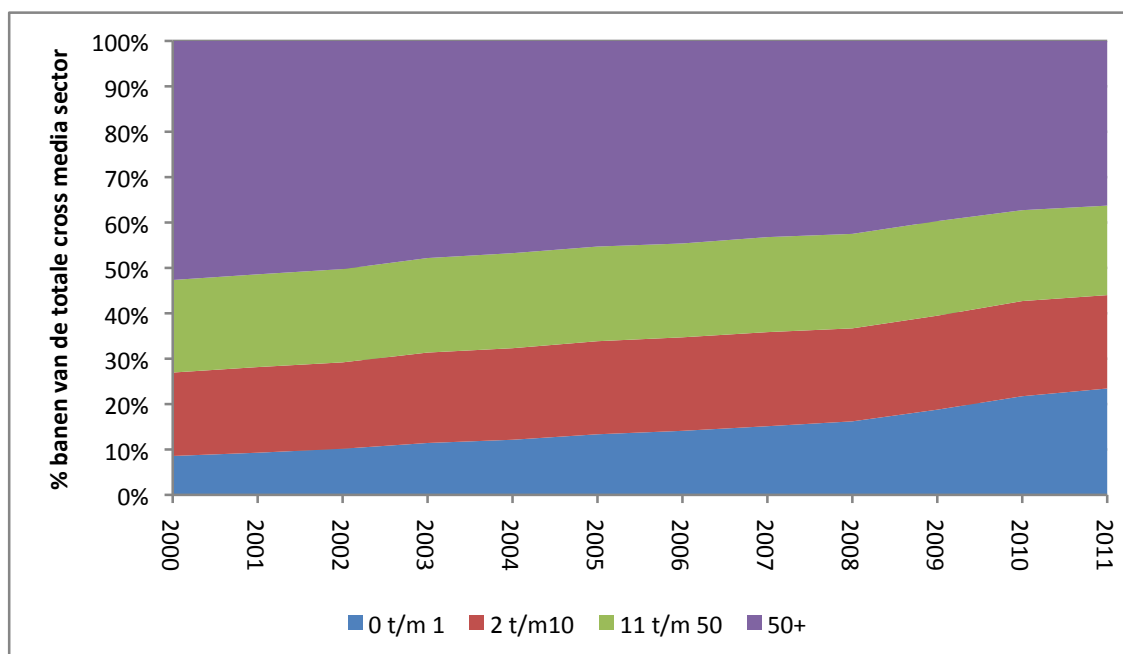
Figuur 2.6 vergelijkt de ontwikkeling van de gemiddelde bedrijfsgrootte voor de ICT-sector, de creatieve industrie en de gehele Nederlandse economie. Er is duidelijk sprake van schaalverkleining, waarbij de schaal binnen de ICT-sector en de creatieve industrie kleiner is dan in de gehele economie van Nederland. De bijzonder sterke daling bij de ICT-sector vanaf 2000 is het gevolg van het barsten van de ICT-zeepbel in de jaren direct na de eeuwwisseling. Vanaf dat moment treedt binnen ICT snel schaalverkleining in, waardoor de bedrijfsgrootte in de ICT-sector blijvend onder het landelijk gemiddelde terecht komt. Deze trend naar kleinschaligheid is in de gehele periode zowel in de ICT-sector als de creatieve industrie zichtbaar. Het resulteert in een structuur met veel zzp'ers en kleine bedrijfjes die elkaar weten te vinden in netwerkorganisaties, in combinatie met een aantal grote spelers die gaandeweg minder groot worden.

2 Cross Media in Nederland



Figuur 2.6: Gemiddelde bedrijfsgrootte in 2000-2011 in de creatieve industrie en ICT in Nederland. Bron: LISA 2012.

De schaalverkleining is ook terug te zien in Figuur 2.7. De werkgelegenheid bij grote bedrijven met meer dan 50 banen loopt terug. In de periode 2000-2011 is dat een afname van 53 naar 36 procent van het totaal aantal banen in de cross media sector. Het percentage banen bij bedrijven met 2 tot en met 10 en met 11 tot en met 50 banen is vrijwel stabiel: 20 procent. Tegenover de krimp in werkgelegenheid bij grote bedrijven staat groei in werkgelegenheid voor zzp'ers: in 2000 waren ze verantwoordelijk voor 9 procent van de banen in creatieve industrie en ICT. In 2011 is dit 23 procent. Er is dus sprake van een specifieke vorm van schaalverkleining, waarbij de grote bedrijven kleiner worden en het aantal zzp'ers groeit. Dit terwijl het aandeel in banen van de andere categorieën bedrijven in grote lijnen gelijk blijft. Dat er geen aanwas is in de categorie van 2 tot en met 10 banen of van 11 tot en met 50, laat zien dat doorontwikkeling van starters in ieder geval niet leidt tot een meer gedifferentieerde sectorstructuur.

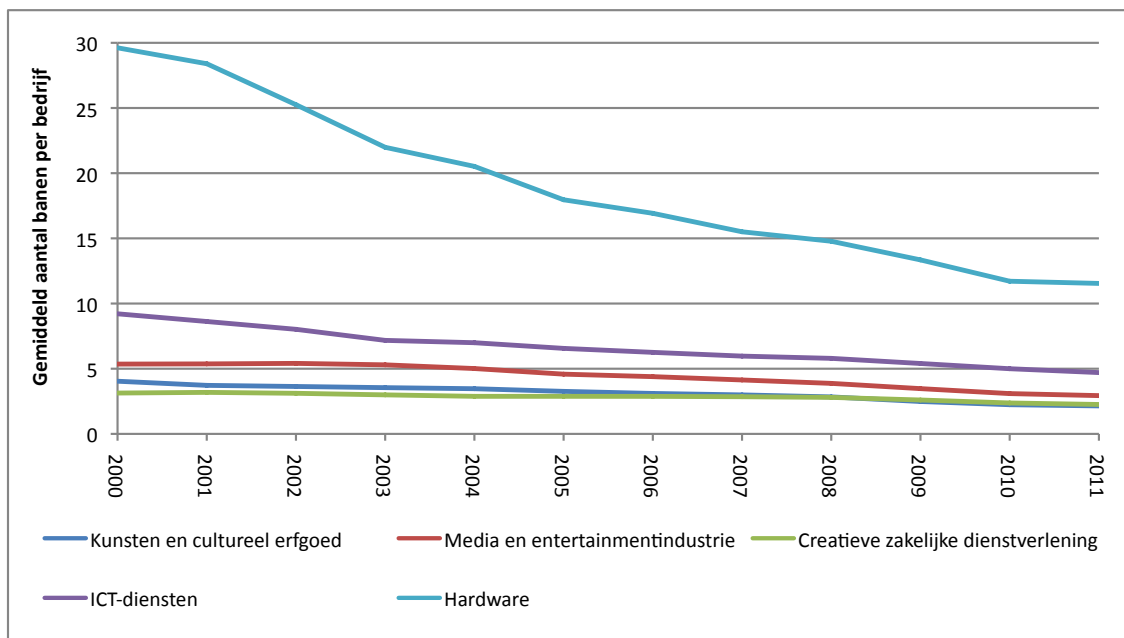


Figuur 2.7: Ontwikkeling werkgelegenheidsverdeling per grootteklasse in de periode 2000-2011 in de creatieve industrie en ICT in Nederland. Bron: LISA 2012.



In Figuur 2.8 wordt de schaalontwikkeling in de vijf cross media deelsectoren getoond. In de hardware sector zijn de afgelopen elf jaar grote vestigingen gesloten, waardoor het gemiddeld aantal banen per vestiging is afgenomen. De hardware sector is echter nog altijd de meest grootschalige van de cross media deelsectoren. De schaal van bedrijven die ICT-hardware leveren, is dan ook aanzienlijk groter dan de schaal van bedrijven die ICT-diensten bieden.

Toch zijn de bedrijven in deze deelsectoren groter dan de bedrijven in de creatieve industrie. Van de deelsectoren in de creatieve industrie convergeren kunsten en cultureel erfgoed en creatieve zakelijke dienstverlening en onderscheiden ze zich als de meest kleinschalige. De media en entertainmentindustrie heeft gemiddeld iets minder kleinschalige bedrijven dan de andere twee deelsectoren.



Figuur 2.8: Gemiddelde bedrijfsgrootte in 2000-2011 van deelsectoren in de creatieve industrie en ICT in Nederland. Bron: LISA 2012.

2.4 Omzet

- Cross media is in 2010 met 90 miljard euro omzet verantwoordelijk voor 7,9 procent van de totale Nederlandse economie. De creatieve industrie zet 32,8 miljard euro om, waarvan 16,7 miljard van media en entertainment komt, de helft van de omzet in de creatieve industrie. De omzet voor de ICT-sector bedraagt in 2010 57,2 miljard euro. Het overgrote deel, 43,0 miljard euro, gaat om in ICT-diensten.
- In 2000-2010 groeide de reële omzet in de cross media sector gemiddeld met 1,2 procent, iets meer dan landelijk gemiddeld (1,1 procent per jaar). Zowel de creatieve industrie als de ICT-sector groeide in deze periode bovengemiddeld. Tussen de deelsectoren bestaan grote verschillen. Creatieve zakelijke dienstverlening groeide sterk, met 2,9 procent. Kunsten en cultureel erfgoed groeide met 1,9 procent. Media en entertainment blijft over de gehele periode steken op 0,3 procent per jaar. In de ICT-sector groeit ICT-diensten met 2,5 procent per jaar tegenover een krimp in hardware van 2,1 procent.
- De jaren 2008-2010 laten een ander beeld zien. De omzet in cross media daalde met ruim 3 miljard euro, vooral door de terugval in het conjunctuurgevoelige segment ICT diensten: -2 miljard. In de creatieve industrie neemt de omzet over de periode 2008-2010 af met 1 miljard euro. De krimp geldt het sterkst voor media en entertainment (-1,8 procent). Anders dan de totale economie en de sector ICT vertoont de creatieve industrie als geheel in 2010 geen herstel. Het verlies in omzet in de media en entertainmentindustrie is daar de oorzaak van.

In de voorgaande paragrafen stonden de banen en bedrijven in de creatieve industrie en ICT centraal. In deze paragraaf gaan we in op de omzetontwikkeling in cross media. Omzet geeft aan hoeveel er verdiend wordt en geeft daarmee het scherpste beeld van hoe de sector er voor staat. Werkgelegenheidsontwikkelingen reageren vertraagd op de ontwikkeling in omzet. Omzetgegevens zijn tot en met 2010 beschikbaar in de Nationale Rekeningen van het CBS, daarom beslaat deze paragraaf de ontwikkelingen van 2000-2010 en 2008-2010 in de cross media.

De cross media sector neemt in 2010 met 90 miljard euro omzet 7,9 procent van de totale Nederlandse economie voor zijn rekening. De creatieve industrie kent een omzet van 32,8 miljard euro, waarvan 16,7 miljard euro afkomstig is uit de media en entertainmentindustrie. Deze deelsector neemt hiermee de helft van de omzet in de creatieve industrie voor zijn rekening. De deelsectoren kunsten en cultureel erfgoed en creatieve zakelijke dienstverlening realiseren allebei circa een kwart (respectievelijk 8,1 en 8,0 miljard euro) van de totale omzet. Het belang van de media en entertainmentindustrie in de creatieve industrie in termen van omzet is relatief gegroeid, ook omdat hij vrij veel kapitaal nodig heeft om tot productie te komen. De omzet voor de ICT-sector bedraagt in 2010 57,2 miljard euro. Het overgrote deel, 43,0 miljard euro, gaat om in de ICT-diensten.

In de periode 2000-2010 groeide de omzet in de cross media sector jaarlijks gemiddeld met 1,2 procent, net boven het landelijk gemiddelde van 1,1 procent per jaar. Het gaat hierbij om reële omzetgroei, dat wil zeggen dat de groei is gecorrigeerd voor inflatie. Prijseffecten zijn niet meegenomen in de reële omzetontwikkelingen en absolute bedragen van de omzetgroei zijn uitgedrukt in het prijspeil van het jaar 2010. Zonder deze correctie blijft de cross media sector achter bij de nationale groei. Dit komt door de lage inflatie in ICT-diensten als gevolg van het steeds goedkoper worden van computers, software en andere diensten en producten.

Zowel de creatieve industrie als de ICT-sector groeide over de periode 2000-2010 licht boven het nationaal gemiddelde. Tussen de deelsectoren zijn echter grote verschillen zichtbaar. In de creatieve industrie is de omzetgroei van de creatieve zakelijke dienstverlening met gemiddeld 2,9 procent per jaar sterk geweest, ook de kunsten en cultureel erfgoed laten een bovengemiddelde omzetgroei van 1,9 procent per jaar zien. De media en entertainmentindustrie blijft achter bij het nationaal gemiddelde en groeide de afgelopen tien jaar licht met 0,3 procent per jaar. In de ICT-sector zien we een sterke toename van de omzet in ICT-diensten van 2,5 procent per jaar tegenover een krimpende hardware sector.

De creatieve industrie en de ICT-sector zijn in de periode 2008-2010 bovengemiddeld hard geraakt door de economische crisis. Er is sprake van een totale omzetsdaling van 3 miljard euro. Deze daling is voor het grootste



deel het gevolg van een sterke omzetsdaling van 1,8 miljard euro in de conjunctuurgevoelige ICT-diensten. In de creatieve industrie neemt de omzet over de periode 2008-2010 af met 1,5 procent per jaar, ofwel 1 miljard euro. De reële krimp is zichtbaar in alle deelsectoren van de creatieve industrie, maar is het sterkst in de media en entertainmentindustrie (-1,8 procent). Opvallend is de krimp in de ICT-hardware: ten opzichte van de reële krimp in de totale economie (-1,4 procent) valt deze mee (-0,6 procent).

Tabel 2.5: Omzet in 2010 en reële omzetgroei (in prijzen 2010) in de periode 2000-2010 en 2008-2010 in de creatieve Industrie en ICT in Nederland, bedragen in miljoenen euro's.

Deelsectoren	Omzet 2010	Groei 2000-2010 (in mln euros)	Groei 2000-2010 (% per jaar)	Groei 2008-2010 (in mln euros)	Groei 2008-2010 (% per jaar)
Kunsten en cultureel erfgoed	8.110	1.402	1,9%	-167	-1,0%
Media en entertainmentindustrie	16.725	568	0,3%	-611	-1,8%
Creatieve zakelijke dienstverlening	7.994	1.992	2,9%	-251	-1,5%
Creatieve industrie	32.830	3.961	1,3%	-1.028	-1,5%
Diensten	43.004	9.402	2,5%	-1.815	-2,0%
Hardware	14.230	-3.448	-2,1%	-171	-0,6%
ICT	57.234	5.954	1,2%	-1.987	-1,7%
Creatieve industrie en ICT	90.064	9.914	1,2%	-3.015	-1,6%
Totale economie	1.138.837	121.568	1,1%	-32.123	-1,4%

Bron: TNO, op basis van CBS en LISA

In Tabel 2.6 is de omzetgroei, gecorrigeerd voor inflatie, weergegeven voor de laatste twee beschikbare jaren. Het jaar 2009 is voor de totale economie en voor de cross media sector het crisisjaar geweest, met een omzetsdaling van respectievelijk 3,9 en 4,2 procent. De ICT-sector is met een krimp van 4,8 procent hard geraakt door de economische crisis, vooral in ICT-hardware. In 2009-2010 zien we een licht herstel optreden in de totale ICT-sector, hoewel ICT-diensten ook in 2009-2010 krimpt met 0,2 procent. De creatieve industrie is minder hard door de crisis geraakt met een krimp van 2,9 procent in 2009, een beeld dat voor alle drie deelsectoren opgaat.

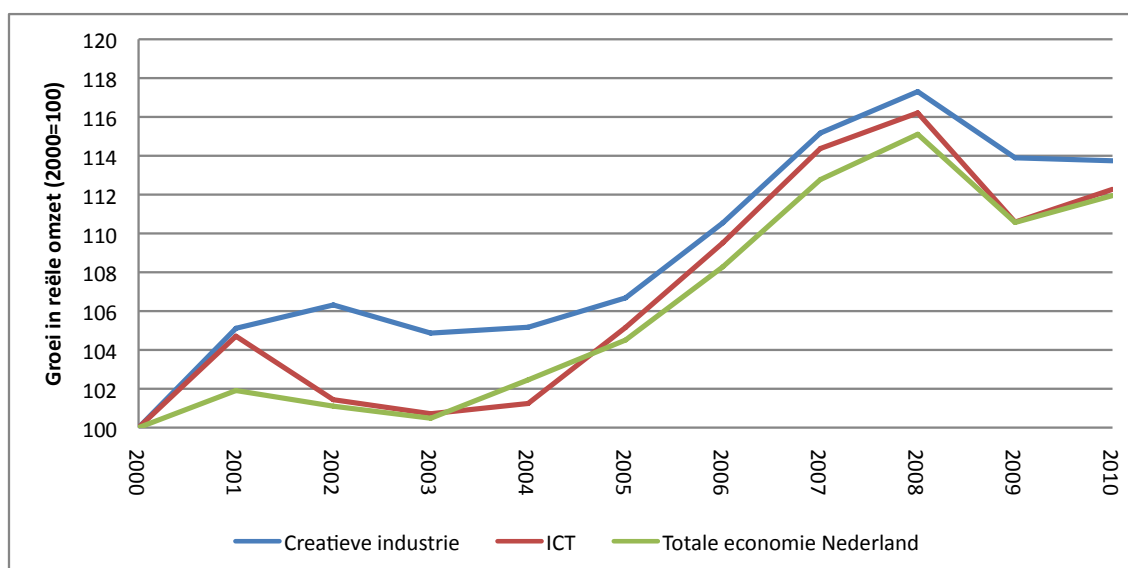
2 Cross Media in Nederland

Tabel 2.6: Reële omzetgroei (in prijzen 2010) in 2008-2009 en 2009-2010 in de creatieve Industrie en ICT in Nederland, bedragen in miljoenen euro's.

Deelsectoren	Groei 2008-2009 (in mln euros)	Groei 2009-2010 (in mln euros)	Groei 2008-2009 (% per jaar)	Groei 2009-2010 (% per jaar)
Kunsten en cultureel erfgoed	-255	88	-3,1%	1,1%
Media en entertainmentindustrie	-442	-169	-2,6%	-1,0%
Creatieve zakelijke dienstverlening	-287	36	-3,5%	0,5%
Creatieve industrie	-984	-44	-2,9%	-0,1%
Diensten	-1.729	-87	-3,9%	-0,2%
Hardware	-1.165	994	-8,1%	7,5%
ICT	-2.894	907	-4,8%	1,5%
Creatieve industrie en ICT	-3.878	863	-4,2%	0,9%
Totale economie	-46.211	14.088	-3,9%	1,3%

Bron: TNO, op basis van CBS en LISA

Figuur 2.9 laat de omzetontwikkeling over de tijd zien in de periode 2000-2010. De ICT-sector is een conjunctuurgevoelige sector die beter dan gemiddeld presteert als het goed gaat met de Nederlandse economie en slechter als het minder gaat met Nederlandse economie. Dit zien we ook terug in de crisis van 2009. De omzet in de creatieve industrie neemt in de periode 2008-2009 minder snel af dan de totale economie. Maar in tegenstelling tot de totale economie en de ICT sector vertoont de creatieve industrie in 2010 geen herstel. De oorzaak hiervan is het voortdurende verlies in omzet in de media en entertainmentindustrie. Die krimpt, anders dan de andere deelsectoren van de creatieve industrie, ook in 2010. Het herstel van de deelsector creatieve zakelijke dienstverlening in 2009-2010 is met 0,5 procent ook lager dan het herstel van de totale economie die in deze periode met 1,3 procent groeit.



Figuur 2.9: Reële omzetgroei in de periode 2000-2010 voor de creatieve industrie, ICT en totale economie in Nederland (2000=100) Bron: TNO, op basis van CBS en LISA







In dit hoofdstuk worden de ontwikkelingen van creatieve industrie en ICT in de Noordvleugel van de Randstad uit de doeken gedaan op een vergelijkbare wijze als voor Nederland in het vorige hoofdstuk. Eerst komt de ontwikkeling in banen aan bod, daarna de bedrijven en tenslotte de omzet. Anders dan in het vorige hoofdstuk wordt hier ook ingegaan op de positie van de belangrijkste steden in cross media. Zowel voor banen, bedrijven en omzet bevat dit hoofdstuk specifieke informatie over de top-10 steden van de Noordvleugel.

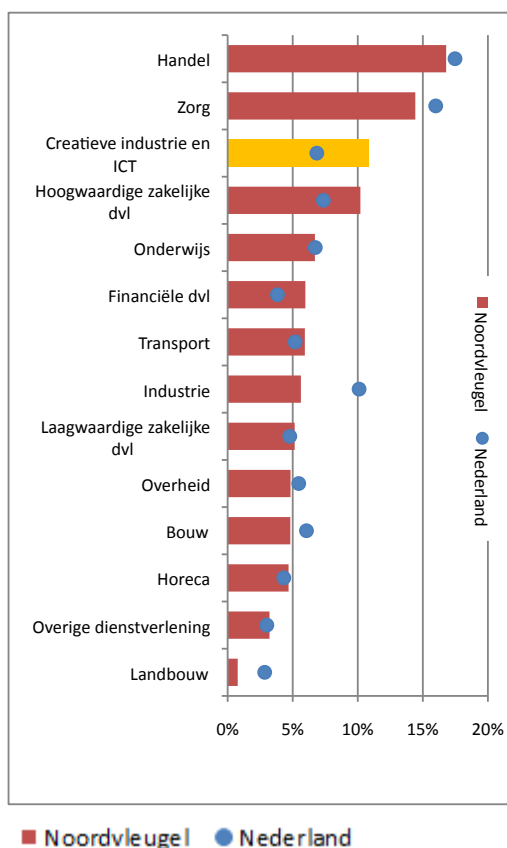
3.1 Banen

- ➡ Cross media is, na handel en zorg, de belangrijkste economische sector in de Noordvleugel met een werkgelegenheidsaandeel 10,9 procent. De regio is in nagenoeg alle domeinen binnen de creatieve industrie en ICT gespecialiseerd. De belangrijkste uitzondering is ICT-hardware.
- ➡ De creatieve industrie en de ICT-sector in de Noordvleugel tellen in 2011 samen ruim 200 duizend banen (10,9 procent van de totale werkgelegenheid). De creatieve industrie neemt er 112 duizend voor zijn rekening, ICT 92 duizend. Kunsten en cultureel erfgoed en media- en entertainmentindustrie zijn even groot (bijna 40 duizend banen); creatieve zakelijke dienstverlening is kleiner (33 duizend). Binnen ICT is diensten met 85 duizend banen, aanzienlijk groter dan hardware met 7.500 banen.
- ➡ De afgelopen elf jaar is de creatieve industrie in de Noordvleugel met bijna 33 duizend banen gegroeid, terwijl de ICT-sector in diezelfde periode met 7.500 banen kromp. De groei in de creatieve industrie is vooral het gevolg van de toename in banen binnen kunsten en cultureel erfgoed (19 duizend banen of 6,1 procent groei per jaar). In de periode 2000-2011 blijft de groei binnen cross media iets achter bij de groei van de totale economie van dit landsdeel.
- ➡ Voor 2009-2011 is dat omgedraaid. Dan groeit cross media juist harder dan gemiddeld, als gevolg van positieve ontwikkeling binnen de creatieve industrie, in het bijzonder kunsten en erfgoed en creatieve zakelijke dienstverlening. Media en entertainment laat dan krimp zien.
- ➡ De dominante positie van Amsterdam en ook Utrecht in de cross media sector in de Noordvleugel en Nederland is in 2009-2011 verder verstevigd met een banengroei van meer dan 5 procent per jaar. De toename van zzp'ers zorgt daar in het bijzonder voor. Er is sprake van trekkracht van de grote steden binnen de Noordvleugel. De andere top-10 cross media steden in de Noordvleugel verliezen de afgelopen twee jaar banen in cross media. Nieuwegein en Hilversum in het bijzonder.

Figuur 3.1 toont de economische sectorstructuur van de Noordvleugel. Cross media (de combinatie van creatieve industrie en ICT) biedt na handel en zorg de meeste werkgelegenheid in de Noordvleugel. In tegenstelling tot de andere twee sectoren, ligt het werkgelegenheidsaandeel van de cross media sector in de Noordvleugel boven het nationaal gemiddelde.

De Noordvleugel kent relatief veel kennisintensieve diensten, zoals blijkt uit het aandeel van de creatieve industrie en ICT, hoogwaardige zakelijke dienstverlening en financiële dienstverlening. Industrie, landbouw en zorg zijn in vergelijking met het landelijk gemiddelde in de Noordvleugel minder sterk vertegenwoordigd. Het percentage banen in diensten met een lagere kennisintensiteit, zoals overige dienstverlening, laagwaardige zakelijke dienstverlening, handel en horeca, komt grofweg overeen met het Nederlandse gemiddelde.

In de Noordvleugel telt de creatieve industrie en de ICT-sector in 2011 in totaal ruim 200 duizend banen, ofwel 10,9 procent van de totale werkgelegenheid. Anders dan landelijk (zie Tabel 2.1) is het percentage banen in de creatieve industrie met 112 duizend banen groter dan de ICT-sector die ruim 92 duizend banen biedt. De deelsectoren kunsten en cultureel erfgoed en media- en entertainmentindustrie zijn in 2011 even groot (bijna 40 duizend banen); de deelsector creatieve zakelijke dienstverlening is iets kleiner (33 duizend). Binnen ICT is ICT-diensten met 85 duizend banen, aanzienlijk groter dan hardware met 7.500 banen.



Figuur 3.1: Economische sectorstructuur van de Noordvleugel, uitgedrukt in werkgelegenheidsaandeel 2011. Bron: LISA.

De afgelopen elf jaar is de creatieve industrie in de Noordvleugel met bijna 33 duizend banen gegroeid, terwijl de ICT-sector in diezelfde periode met 7.500 banen gekrompen is. De groei in de creatieve industrie is vooral het gevolg van de toename in banen binnen kunsten en cultureel erfgoed (19 duizend banen of 6,1 procent groei per jaar). De banenterugloop in ICT is vrijwel gelijk over beide deelsectoren verdeeld. Doordat de hardware sector veel kleiner is dan de ICT-dienstverleningssector, is de gemiddelde jaarlijkse procentuele krimp daar veel sterker: -3,6 procent tegen -0,4 procent. De gehele cross media sector in de Noordvleugel groeide in de periode 2000-2011 licht onder het gemiddelde van de totale economie van de Noordvleugel (gemiddeld 1,2 procent per jaar tegen 1,3 procent per jaar). Zowel de totale economie als de cross media sector in de Noordvleugel groeien hiermee sterker dan het landelijk gemiddelde (in beide gevallen 0,9 procent gemiddeld per jaar, vgl. tabel 2.1).

De afgelopen twee jaar echter vertoont cross media juist een duidelijk sterkere jaarlijkse groei in banen dan de totale economie van de Noordvleugel: 1,1 procent voor cross media tegen 0,2 procent voor de totale Noordvleugel economie. Cross media in de Noordvleugel groeit ook sterker dan cross media in geheel Nederland, waar de groei in banen in dezelfde periode 0,5 procent bedroeg (vgl. tabel 2.1). De sterke groei in de Noordvleugel is geheel toe

te rekenen aan de groei van de creatieve industrie die in de voorbije twee jaar met gemiddeld 2,7 procent per jaar groeide; de ICT-sector kromp met 0,8 procent per jaar, vooral door de sterke terugloop in banen in ICT-diensten.

De groei in de creatieve industrie in de Noordvleugel komt vooral op het conto van kunsten en cultureel erfgoed: in de Noordvleugel groeide deze deelsector de afgelopen twee jaar met 9,5 procent tegen 5,7 procent landelijk gemiddeld. Opvallend is de negatieve groei van media en entertainment in de jaren 2009-2011: -2,9 procent. Dat is ruim meer dan de krimp van 1,7 procent die landelijk genoteerd werd. De totale groei in banen binnen de creatieve industrie in de Noordvleugel is sterker dan op landelijk niveau: 2,7 procent per jaar voor de Noordvleugel tegenover 1,9 procent groei per jaar voor geheel Nederland. De krimp in de ICT-sector in de Noordvleugel is minder sterk dan op landelijk niveau. In de deelsector hardware was de krimp in banen gemiddeld -1,5 procent per jaar, terwijl die op landelijk niveau -3,5 procent bedroeg (vgl. tabel 2.1).

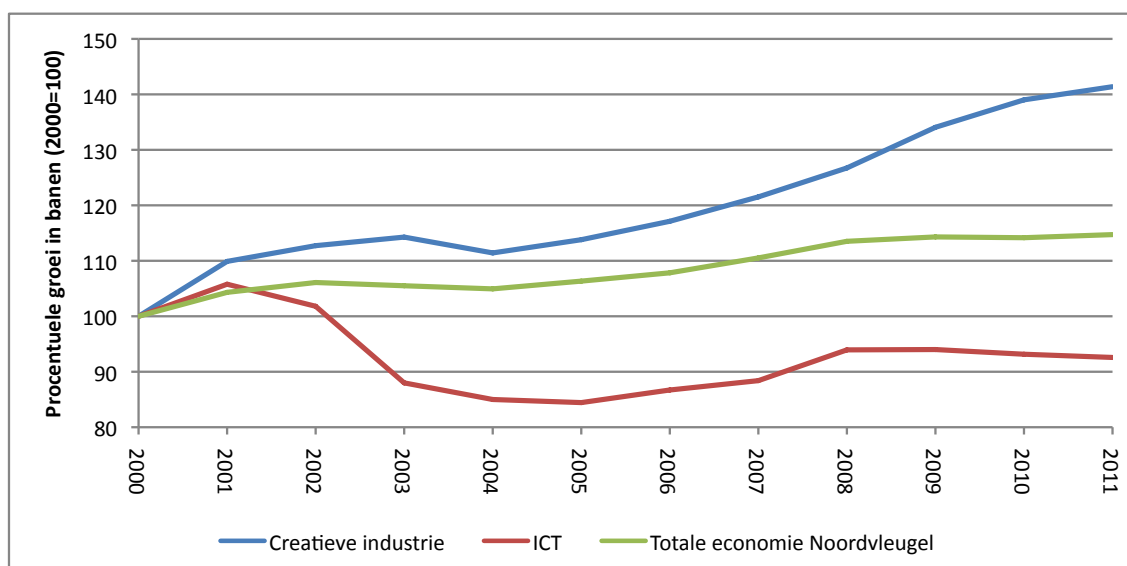
Creatieve industrie en ICT staan er in de Noordvleugel aanzienlijk beter voor dan gemiddeld landelijk.

Tabel 3.1: Aantal banen in 2011 en banengroei in de periode 2000-2011 en 2009-2011 in de creatieve industrie en ICT in de Noordvleugel

Deelsectoren	Banen 2011	Groei 2000-2011 (in aantallen)	Groei 2000-2011 (% per jaar)	Groei 2009-2011 (in aantallen)	Groei 2009-2011 (% per jaar)
Kunsten en cultureel erfgoed	39.567	18.938	6,1%	6.575	9,5%
Media- en entertainmentindustrie	39.785	4.517	1,1%	-2.391	-2,9%
Creatieve zakelijke dienstverlening	32.907	9.404	3,1%	1.628	2,6%
Creatieve industrie	112.259	32.859	3,2%	5.812	2,7%
Diensten	85.014	-3.730	-0,4%	-1.201	-0,7%
Hardware	7.457	-3.685	-3,6%	-224	-1,5%
ICT	92.471	-7.415	-0,7%	-1.425	-0,8%
Creatieve industrie en ICT	204.730	25.444	1,2%	4.387	1,1%
Totale economie Noordvleugel	1.883.562	241.699	1,3%	6.838	0,2%

Bron: LISA 2012

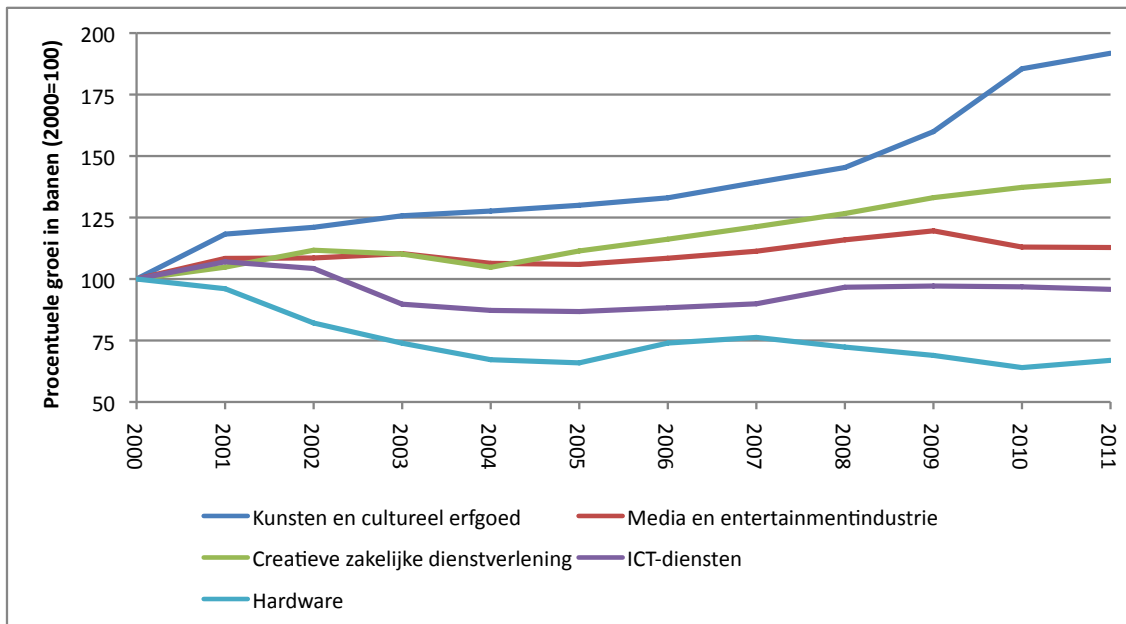
In Figuur 3.2 is de banengroei in creatieve industrie en ICT in de Noordvleugel afgezet tegen de algemene ontwikkeling in banen in de Noordvleugel. Hieruit blijkt dat er bovengemiddeld veel groei plaatsvindt in de creatieve industrie in de periode 2000-2011. In de totale periode is het aantal banen in de creatieve industrie met 41 procent toegenomen. Het aantal banen in de ICT nam na het barsten van de internetzeepbel snel af, maar laat na 2005 een groei zien om zich vanaf 2008 te stabiliseren op ruim 90 procent van het aantal banen in 2000.



Figuur 3.2: Banengroei in de periode 2000-2011 voor de totale economie, creatieve industrie en ICT in de Noordvleugel (2000=100). Bron: LISA 2012.

Net als op landelijk niveau groeit het aantal banen in de creatieve industrie vooral in de deelsector kunsten en cultureel erfgoed (zie Figuur 3.3); sinds 2008 vertoont deze deelsector een sterke groei. Deze groei is aanzienlijk groter dan de groei die landelijk genoteerd werd (vgl. Figuur 2.2) en is gedeeltelijk toe te schrijven aan de verplichte registratie van zzp'ers in het Handelsregister van de Kamer van Koophandel sinds oktober 2008. Hierdoor wordt de reeds bestaande economische activiteit zichtbaar die zich voorheen in het voor onderzoek grijze gebied afspeelde. Maar ook in de periode daarvoor is kunsten en cultureel erfgoed de deelsector met de hoogste groei in werkgelegenheid. Ook de creatieve zakelijke dienstverlening laat groei in banen zien, zij het

minder sterk. Opvallend is dat de landelijke groei van deze deelsector van de creatieve industrie sterker is dan in de Noordvleugel. Na een gestage groei van 2005 tot en met 2009, daalt het aantal banen in de media- en entertainmentindustrie in 2010 licht, om weer te stabiliseren in 2011. Die ontwikkeling komt overeen met het landelijke beeld, dat overigens sterk bepaald wordt door de ontwikkeling in de Noordvleugel: veel van de banen in deze deelsector zijn juist in deze regio te vinden (zie ook Tabel 3.2). Het aantal banen in de ICT-dienstverlening is in de Noordvleugel de laatste vijf jaar stabiel. Het aantal banen in de hardware sector daalt, conform het landelijke beeld.



Figuur 3.3: Banengroei in de periode 2000-2011 voor de deelsectoren in de creatieve industrie en ICT in de Noordvleugel (2000=100). Bron: LISA 2012.

De Noordvleugel is een regio met een specifiek economisch profiel waarbinnen de creatieve industrie en ICT sector een bijzondere plaats innemen. Om precies te kunnen duiden waar de regio in excelleert en wat op het niveau van domeinen en bedrijfstakken de ontwikkelingen op langere (2000-2011) en korte termijn (2009-2011) zijn geweest, zijn Tabel 3.2 en 3.3 opgenomen met een nadere specificatie van de creatieve industrie en ICT in de Noordvleugel.

Zoals hiervoor al bleek is er in het bijzonder sprake van groei binnen de deelsectoren kunsten en cultureel erfgoed en creatieve zakelijke dienstverlening. Dat geldt echter niet voor de media- en entertainmentindustrie.

De afgelopen elf jaar (2000-2011) groeide het aantal banen jaarlijks gemiddeld het sterkst binnen podiumkunsten (9,5 procent), scheppende kunsten (9,9 procent) en vormgeving en ontwerp (9,7 procent). Procentueel is de groei binnen het domein film laag (1,4 procent), maar in absolute zin is de groei met ruim twee duizend banen wel aanzienlijk. De sterkste krimp is zichtbaar in het domein overige uitgeverijen inclusief gaming. Hier ging 4,3 procent van de banen verloren.¹ Het grootste absolute aantal banen ging echter verloren in de boekenindustrie. De werkgelegenheid in deze bedrijfstak kromp de afgelopen elf jaar met 747 banen (jaarlijks -1,2 procent van het totale domein).

Radio en televisie groeide in de Noordvleugel over de gehele periode 2000-2011 met 1.500 banen. Voor 2009-2011 was hier echter sprake van een krimp met bijna 1.200 banen (gemiddeld 4,9 procent per jaar). Ook in

¹ Deze categorie is enigszins problematisch omdat ze traditionele uitgeverijen koppelt aan een nieuwe sterk opkomende bedrijfstak als game-uitgeverijen. Bedrijven die zich bezighouden met digitale games zijn niet eenduidig geïnclassificeerd in de Standaard Bedrijfsindeling en vallen onder verschillende bedrijfstakken, zoals bijvoorbeeld game-uitgeverijen, softwarebedrijven of internetbureaus. Nader onderzoek is nodig om de kwaliteit van de statistieken over gaming vast te stellen.



de boekensector (-800) en de persmedia (-700) gingen de afgelopen twee jaar relatief veel banen in de Noordvleugel verloren, terwijl de uitstoot van banen binnen het domein overige uitgeverijen inclusief gaming in deze twee jaar onverminderd doorging. Binnen de creatieve industrie in de Noordvleugel onderscheidt de media- en entertainmentindustrie zich in het bijzonder in de jaren 2009-2011 in negatieve zin. De jaarlijkse krimp is met 2,9 procent ruim groter dan de landelijk krimp: 1,7 procent (zie Tabel 2.2).

In diezelfde recente periode is een sterke groei in aantallen banen zichtbaar bij de domeinen podiumkunsten (2.500) en scheppende kunsten (3.500). Voor scheppende kunsten is dat maar liefst 23 procent per jaar, veel sterker dan de groei op landelijk niveau: 14,8 procent. Ook binnen vormgeving en ontwerp komen er in de Noordvleugel procentueel meer banen bij dan landelijk. De afgelopen twee jaar groeide in dit domein het absolute aantal banen in de Noordvleugel met 10,1 procent per jaar (totaal ruim 1.600 banen), op landelijk niveau was dat 6,5 procent (ruim 3.100 banen). Daaruit blijkt dat meer dan de helft van de nieuwe banen in vormgeving en ontwerp in de voorbije twee jaar, in de Noordvleugel ontstonden.

Behalve cijfers over werkgelegenheid en de groei daarvan, laat Tabel 3.2 het belang van sectoren, deelsectoren en domeinen voor de Noordvleugel zien. Het relatieve economische belang voor een regionale economie wordt uitgedrukt in een specialisatiegraad.² Het nationale gemiddelde beeld wordt aangemerkt door een score van 100. Wanneer de specialisatiegraad boven de 100 uitstijgt, dan duidt dit op een specialisatie van een regio. Vanaf een graad van 150 wordt van een sterke specialisatie gesproken.

De score op de totale creatieve industrie van de Noordvleugel is 171. Dat geeft aan dat de regio sterk in deze sector is gespecialiseerd. Daarbinnen bestaan er sterke verschillen in specialisatie binnen de deelsectoren.

De sterkste specialisatie kent de Noordvleugel in media- en entertainmentindustrie; uitgerekend het domein waar krimp zichtbaar is. Dit maakt de Noordvleugel – economische afhankelijk van de cross media – kwetsbaar. Binnen media- en entertainment is de specialisatie in radio en televisie het sterkst dankzij de ligging van omroepstad Hilversum in de Noordvleugel. Daarnaast kent de Noordvleugel relatief veel werkgelegenheid op het gebied van de film, muziek en boeken. Kunsten en cultureel erfgoed vormen eveneens een specialisatie van de Noordvleugel. De podiumkunsten dragen daar het sterkst aan bij, gevolgd door de scheppende kunsten. Beide domeinen zijn ook in aantallen banen het grootst met achtereenvolgens ruim 12 en ruim 10 duizend banen. Bovendien laten deze domeinen in de voorbij jaren een aanzienlijke groei zien. De deelsector van de creatieve industrie waar de Noordvleugel het minst in is gespecialiseerd, is creatieve zakelijke dienstverlening. Toch is de regio met een specialisatiegraad van 153 ook sterk gespecialiseerd in deze deelsector van de creatieve industrie. Binnen de deelsector creatieve zakelijke dienstverlening is het domein communicatie en reclame met afstand het grootst met bijna 24 duizend banen. De banengroei binnen de professionele communicatie die binnen dit domein wordt bedreven is in de jaren 2009-2011 nagenoeg tot staan gekomen. Dit is niet het geval voor het andere, veel kleinere domein vormgeving en ontwerp (ruim 9.000 banen). De stormachtige groei daarvan bedroeg de voorbije elf jaar maar liefst 10 procent. In de jaren 2009-2011 overtreft de Noordvleugel het gemiddelde landelijke groeicijfer in vormgeving en ontwerp: 10,1 procent tegen 6,5 procent (vgl. Tabel 2.2). Over de gehele periode gerekend (2000-2011) was de landelijk gemiddelde groei in het domein vormgeving en ontwerp hoger (12,1 tegen 9,7 procent). De cijfers laten zien dat er recent sprake is van een omslag.

² De specialisatiegraad wordt bepaald op basis van een locatiequotiënt die het werkgelegenheidsaandeel van – in dit geval – de creatieve industrie en ICT-sector in een stad of regio uitdrukt, ten opzichte van het nationaal gemiddelde.

Tabel 3.2: Aantal banen in 2011, banengroei 2000-2011 en 2009-2011 en specialisatiegraad van de domeinen van de creatieve industrie in de Noordvleugel

Domeinen	Banen 2011	Groei 2000-2011 (in aantallen)	Groei 2000-2011 (% per jaar)	Groei 2009-2011 (in aantallen)	Groei 2009-2011 (% per jaar)	Speciali- satie (NL=100)
Kunsten en cultureel erfgoed	39.567	18.938	6,1%	6.575	9,5%	171
Podiumkunsten	12.447	7.882	9,5%	2.506	11,9%	200
Scheppende kunsten	10.558	6.832	9,9%	3.578	23,0%	182
Overige kunst en erfgoed	9.330	4.256	5,7%	257	1,4%	159
Cultureel erfgoed	7.232	-32	0,0%	234	1,7%	139
Media- en entertainmentindustrie	39.785	4.517	1,1%	-2.391	-2,9%	191
Radio en televisie	11.303	1.555	1,4%	-1.182	-4,9%	331
Persmedia	13.216	817	0,6%	-708	-2,6%	167
Film	6.873	2.078	3,3%	187	1,4%	231
Muziekindustrie	1.451	500	3,9%	101	3,7%	253
Boekenindustrie	5.037	-747	-1,2%	-824	-7,3%	203
Overige uitgeverijen inclusief gaming	314	-193	-4,3%	-46	-6,6%	65
Live entertainment	1.591	507	3,5%	81	2,6%	52
Creatieve zakelijke dienstverlening	32.907	9.404	3,1%	1.628	2,6%	153
Vormgeving en ontwerp	9.176	5.865	9,7%	1.602	10,1%	150
Communicatie en reclame	23.731	3.539	1,5%	26	0,1%	154
Creatieve industrie	112.259	32.859	3,2%	5.812	2,7%	171

Bron: LISA 2012

In de periode 2000-2011 maakt de ICT-sector een periode van krimp door in de Noordvleugel. In vrijwel alle bedrijfstakken binnen zowel ICT-diensten als hardware is krimp te zien. Binnen ICT-diensten blijkt die krimp de afgelopen elf jaar het sterkst te zijn geweest bij drukkerijen en reproductie. Hier gingen ruim 7.400 banen verloren (gemiddeld -5,9 procent per jaar). Ook binnen telecommunicatie – ruim 5.000 banen (-3,2 procent per jaar) – en vervaardiging van ICT-hardware – bijna 4.000 banen (gemiddeld -5,1 procent per jaar) – gingen banen verloren. Net als in de landelijke ICT-sector, groeit ook in de Noordvleugel het aantal banen in het domein van software (bijna 3.000 banen) en facilitaire ICT-diensten (5.800). Opvallend is dat die groei in het software domein de afgelopen twee jaar niet doorzet. In de periode 2009-2011 gingen er bijna 3.000 banen verloren. Alleen het domein facilitaire ICT diensten blijft in de Noordvleugel een sterke groei vertonen. Er kwamen in de jaren 2009-2011 ruim 4.000 banen bij. Net als landelijk, verschuift in de Noordvleugel het accent naar van software en hardware naar ondersteunende en facilitaire diensten voor de ICT-sector. Hardware verdwijnt in toenemende mate, terwijl het domein software krimpt maar nog steeds een derde van de totale ICT-sector deel uit maakt.

De specialisatie van de Noordvleugel in ICT (145) is minder dan in de creatieve industrie (171). Binnen ICT is de regio wel sterk gespecialiseerd in ICT-diensten (159) en daarbinnen weer in facilitaire diensten (192), telecommunicatie (167) en software (151). Facilitaire ICT-diensten is een bedrijfstak die sterke groei laat zien. Opvallend is de lage specialisatiegraad voor de vervaardiging van ICT-hardware is verhouding tot installatie, verhuur en reparatie van ICT-Hardware. De productie vindt dus niet plaats in de Noordvleugel, maar de leverantie en het onderhoud lijken wel in sterkere mate uit de Noordvleugel te komen.



Tabel 3.3: Aantal banen in 2011, banengroei 2000-2011 en 2009-2011, en specialisatiegraad van de domeinen van de ICT in de Noordvleugel

Domeinen	Banen 2011	Groei 2000-2011 (in aantallen)	Groei 2000-2011 (% per jaar)	Groei 2009-2011 (in aantallen)	Groei 2009-2011 (% per jaar)	Specialisatie (NL = 100)
Diensten	85.014	-3.730	-0,4%	-1.201	-0,7%	159
Drukkerijen en reproductie	7.786	-7.425	-5,9%	-1.242	-7,1%	101
Telecommunicatie	11.798	-5.038	-3,2%	-1.116	-4,4%	167
Software	31.914	2.906	0,9%	-2.911	-4,3%	151
Facilitaire ICT-diensten	33.516	5.827	1,8%	4.068	6,7%	192
Hardware	7.457	-3.685	-3,6%	-224	-1,5%	74
Vervaardiging ICT hardware	4.993	-3.929	-5,1%	-525	-4,9%	60
Installatie, verhuur en reparatie ICT hardware	2.464	244	1,0%	301	6,7%	140
ICT	92.471	-7.415	-0,7%	-1.425	-0,8%	145

Bron: LISA 2012

Tabel 3.4 gaat specifiek in op de ontwikkeling van cross media in de top 10 cross media steden van de Noordvleugel. Die zijn in 2000 samen verantwoordelijk voor 70 procent van de werkgelegenheid in de creatieve industrie en ICT-sector in de Noordvleugel. Amsterdam en Utrecht hebben in omvang en groei een koploperrol in de cross media sector in de Noordvleugel. Tabel 3.4 laat de ontwikkeling in banen in de periode 2000-2011 en 2009-2011 zien en geeft ook de specialisatiegraad per stad weer. De meeste cross media banen bevinden zich in Amsterdam (75 duizend), op ruime afstand gevolgd door Utrecht (30 duizend) en Hilversum (13 duizend). De afgelopen elf jaar hebben Amsterdam, Utrecht en Almere een relatief sterke groei in werkgelegenheid in de cross media sector laten zien met een jaarlijkse groei tussen de 2,9 en 3,6 procent per jaar. Daartegenover zien we een daling in Haarlemmermeer (bijna 3.500 banen), Nieuwegein (ruim 1.000 banen) en Hilversum (ruim 400 banen) in de periode na 2000. Haarlemmermeer en Nieuwegein kampen met de gevolgen van de dynamiek in de ICT-sector en in Hilversum neemt het mediacluster af. De overige steden laten een licht positieve groei zien in de cross media sector over de afgelopen elf jaar.³

De afgelopen twee jaar is – ondanks de groei in de cross media sector in de Noordvleugel als geheel – de werkgelegenheid vrijwel alle top-10 steden afgenomen. De sterkste krimp is wederom zichtbaar in Nieuwegein (-1.200 banen), maar ook in Hilversum is er veel werkgelegenheid verloren gegaan (ruim 1.000 banen minder). De enige steden waar de werkgelegenheid in de cross media sector de afgelopen twee jaar groeide, zijn Amsterdam (7.700) en Utrecht (3.000). De dominante rol van deze twee steden voor de cross media sector in Nederland en de Noordvleugel is hiermee verder versterkt. Ook in Zaanstad is een kleine groei zichtbaar (188 banen), maar deze is op het totaalbeeld marginaal. Verder is opvallend dat de sterke groei van Almere na het millennium op cross media gebied na 2009 is omgeslagen in een lichte daling in werkgelegenheid.

De groei in de creatieve industrie en de ICT-sector in de afgelopen twee jaren lijkt dus vooral ten goede te komen aan Amsterdam en Utrecht. Bij de groei van de creatieve industrie gaat het vaak om nieuwe werkgelegenheid, in de ICT-sector is voor een deel sprake van een verschuiving van activiteiten richting Utrecht en Amsterdam vanuit de andere top10-steden in de Noordvleugel.

Als we kijken naar de specialisatie van de top-10 steden, zien we dat de cross media sector een sector is met een sterke stedelijke vestigingsplaatsvoorkeur. De specialisatiegraad van de top-10 steden samen is veel sterker dan

³ Het deel 'Top 25 Cross Media steden in Nederland 2012' van de Cross Media Monitor 2012 is hier verder aan gewijd. In dit deel wordt dieper ingegaan op het profiel en ontwikkelingen in de 25 grootste cross media steden in Nederland, waaronder ook Almere en Nieuwegein.

die van het gehele Noordvleugel gebied: 180 versus 159. De stad met de hoogste specialisatiegraad (410) is mediastad Hilversum, die grotendeels drijft op media- en entertainment, een deelsector die onder druk staat. Gezien de sterke specialisatiegraad van de stad Hilversum, is dat geen gunstige ontwikkeling. Opvallend is, met het oog op de omvang van de hoofdstedelijke economie, de hoge specialisatiegraad in cross media van Amsterdam (204). Er werken ruim 75 duizend mensen in de hoofdstad in deze sector. De stad laat bovendien een groeiacceleratie zien in de voorbij twee jaar (5,6 procent gemiddeld per jaar) ten opzichte van de gehele periode 2000-2011 (2,9 procent per jaar). In Utrecht is sprake van een vergelijkbaar patroon. De stad kent een cross media specialisatiegraad van 194 en vertoont een groei van 3,2 procent over de gehele periode 2000-2011 en een versterkte groei van 5,3 procent per jaar in de periode 2009-2011. De twee grootste stedelijke centra binnen de Noordvleugel steken in termen van recente groei in cross media met kop en schouders uit boven de rest van de steden in de Noordvleugel. Er is sprake van trekkracht van de grote kernen. Ook het merendeel van de overige top10-steden in de Noordvleugel laten een sterke specialisatie zien in cross media, zoals Nieuwegein (180), Amersfoort (160), Amstelveen (157) en Haarlem (153). Almere kent een bovengemiddelde specialisatie van 121. In Haarlemmermeer (81) en Zaanstad (93) blijft de omvang van de sector achter bij het nationaal gemiddelde.

Tabel 3.4: Aantal banen in 2011, banengroei 2000-2011 en 2009-2011, en specialisatiegraad in de cross media (creatieve industrie en ICT) in de top-10 steden van de Noordvleugel

	Banen 2011	Groei 2000-2011 (in aantallen)	Groei 2000-2011 (% per jaar)	Groei 2009-2011 (in aantallen)	Groei 2009-2011 (% per jaar)	Specialisatie (NL=100)
Amsterdam	75.039	20.109	2,9%	7.687	5,6%	204
Utrecht	30.116	8.885	3,2%	2.931	5,3%	194
Hilversum	13.166	-442	-0,3%	-1.013	-3,6%	410
Amersfoort	9.085	1.170	1,3%	-81	-0,4%	160
Haarlemmermeer	6.896	-3.476	-3,6%	-264	-1,9%	81
Haarlem	6.864	48	0,1%	-300	-2,1%	153
Almere	6.789	2.197	3,6%	-353	-2,5%	121
Nieuwegein	5.132	-1.014	-1,6%	-1.178	-9,8%	180
Amstelveen	4.801	938	2,0%	-416	-4,1%	157
Zaanstad	3.998	153	0,4%	188	2,4%	93
Top 10	161.886	28.568	1,8%	7.201	2,3%	180
Overig	42.844	-3.124	-0,6%	-2.814	-3,1%	110
Noordvleugel	204.730	25.444	1,2%	4.387	1,1%	159
Nederland	552.755	49.489	0,9%	5.563	0,5%	100

Bron: LISA 2012



3.2 Bedrijven

- Het percentage vestigingen in cross media in de Noordvleugel neemt sneller toe dan dat van banen. In de periode 2000-2011 kwamen er in de creatieve industrie ruim 30 duizend bedrijven bij, binnen ICT bijna 8.000. De groei van het aantal bedrijven in cross media in de Noordvleugel zet in 2009-2011 versneld door.
- De afgelopen elf jaar (2000-2011) is vooral het aantal vestigingen in Amsterdam sterk gegroeid (21 duizend), op afstand gevolgd door Utrecht (4.800). De bedrijvigheid in creatieve industrie en ICT concentreert zich steeds meer in de top-10 steden in de Noordvleugel en daarbinnen vooral in Amsterdam en Utrecht.
- De afgelopen tien jaar is de gemiddelde vestigingsgrootte van cross media bedrijven in de Noordvleugel sterk afgenomen. De economische teruggang die omstreeks 2008 inzette, is vermoedelijk mede debet aan de versnelling van de schaalverkleining in de creatieve industrie, onder meer omdat ex-werknemers van grote bedrijven zich als zelfstandigen vestigden.
- Ook in de Noordvleugel geldt dat in vrijwel de gehele cross media industrie sprake is van krimp aan de bovenkant en groei aan de onderkant van de markt: het aantal zzp'ers neemt toe, terwijl de werkgelegenheid bij grote bedrijven afneemt. Opvallend is het grote aantal zzp'ers in Amsterdam. In combinatie met de grote omvang van cross media in de hoofdstad kunnen we spreken van grootschalige kleinschaligheid.

Tabel 3.5 toont de ontwikkeling in het aantal bedrijfsvestigingen in cross media in de Noordvleugel in de periode 2000-2011 en 2009-2011. De ICT-sector kent een aanzienlijk lager aantal vestigingen in de Noordvleugel dan de creatieve industrie. Dat is niet alleen het gevolg van het minder grote aantal banen in ICT in 2011 (ruim 92 duizend) dan in de creatieve industrie (ruim 112 duizend) maar ook van de hogere gemiddelde omvang van de bedrijfsvestigingen in ICT. Wat verder opvalt, is dat het aantal bedrijfsvestigingen in cross media in de Noordvleugel in de periode 2000-2011 bijna twee maal zo hard groeit dan in de gehele economie: 4,4 tegen 8,2 procent. De afgelopen elf jaar is het aantal vestigingen in de creatieve industrie met ruim 30 duizend gestegen, binnen ICT met bijna 8.000. De meeste vestigingen binnen de creatieve industrie kwamen er bij in de deelsector kunsten en cultureel erfgoed. In de ICT-sector steeg het aantal vestigingen het sterkst in ICT-diensten (7.800 vestigingen).

De afgelopen twee jaar zet de groei in het aantal bedrijfsvestigingen door. Opvallend is de ontwikkeling binnen ICT. Hoewel de werkgelegenheid in de Noordvleugel in deze deelsector afneemt (vgl. Tabel 3.1), neemt het aantal vestigingen toe, zelfs binnen de deelsector hardware. Een reden hiervoor is dat ex-medewerkers van grotere bedrijven – die door bezuinigingen moesten vertrekken – eigen bedrijven zijn gestart. Ditzelfde lijkt ook te gelden voor de media- en entertainmentindustrie waarin banenterugloop en groei van het aantal bedrijfsvestigingen hand in hand gaat.

Tabel 3.5: Aantal vestigingen in 2011 en groei aantal vestigingen in de periode 2000-2011 en 2009-2011 in cross media (creatieve industrie en ICT) in de Noordvleugel

Deelsectoren	Vestigingen 2011	Groei 2000-2011 (in aantallen)	Groei 2000-2011 (% per jaar)	Groei 2009-2011 (in aantallen)	Groei 2009-2011 (% per jaar)
Kunsten en cultureel erfgoed	20.401	15.238	13,3%	6.251	20,1%
Media- en entertainmentindustrie	13.496	6.908	6,7%	2.081	8,7%
Creatieve zakelijke dienstverlening	15.560	8.368	7,3%	3.166	12,0%
Creatieve industrie	49.457	30.514	9,1%	11.498	14,1%
Diensten	16.188	7.790	6,1%	2.547	8,9%
Hardware	813	197	2,6%	93	6,3%
ICT	17.001	7.987	5,9%	2.640	8,8%
Creatieve industrie en ICT	66.458	38.501	8,2%	14.138	12,7%
Totale economie	320.710	122.020	4,4%	36.190	6,2%

Bron: LISA 2012

Tabel 3.6 laat zien dat van de 66.500 cross media vestigingen in de Noordvleugel er maar liefst 51.800 in de top-10 steden zijn gevestigd. Dat is 78 procent van alle vestigingen in de cross media sector in de Noordvleugel en 30 procent van alle cross media vestigingen in Nederland. De zzp'ers en kleine bedrijven hebben duidelijk een voorkeur om een bedrijf te starten of hebben in de top-10 steden van de Noordvleugel.

De afgelopen elf jaar (2000-2011) is vooral het aantal vestigingen in Amsterdam sterk gegroeid (21 duizend vestigingen), op grote afstand gevolgd door Utrecht (4.800 vestigingen). Voor een deel wordt dit verklaard door de verplichte registratie van zzp'ers in het Handelsregister van de Kamer van Koophandel sinds oktober 2008, die met name in deze steden een rol spelen. Ook de cross media sector in Amersfoort (1.500 vestigingen, 9,4 procent per jaar), Haarlem (1.500 vestigingen, 8,9 procent per jaar) en Zaanstad (1.000 vestigingen, 9,6 procent per jaar) groeien sterk. In totaal kwamen er in elf jaar ruim 32 duizend vestigingen in de top-10 steden bij, 83 procent van de totale groei in cross media vestigingen in de Noordvleugel en 34 procent van deze groei in Nederland. De gemiddelde jaarlijkse groei in het aantal vestigingen in de top-10 steden (9,2 procent) was sterker dan in de rest van de Noordvleugel (8,2 procent) en sterker dan in de rest van Nederland (7,5 procent). De bedrijvigheid in creatieve industrie en ICT concentreert zich dus steeds meer in de top-10 steden in de Noordvleugel en daarbinnen vooral in Amsterdam en Utrecht.

De afgelopen twee jaar is dit patroon in versterkte mate terug te zien. In de periode 2009-2011 kwamen er in Amsterdam (9.000) en Utrecht (1.700) de meeste vestigingen bij. Opvallende nieuwe groeier is Haarlemmermeer: in twee jaar tijd groeide het aantal vestigingen gemiddeld met 12 procent per jaar (198 vestigingen). Waar het totaal aantal banen terugloopt in cross media, zien we juist het aantal vestigingen toenemen als gevolg van de (al dan niet uit nood geboren) groei aan de onderkant. Ook in Amstelveen is het aantal vestigingen in cross media de afgelopen twee jaar sterker gegroeid (10,5 procent).

Tabel 3.6 geeft ook de specialisatiegraad van de verschillende top-10 steden weer, dit maal op basis van cross media vestigingen (Tabel 3.4 richtte zich op specialisatie in banen). Dit heeft tot gevolg dat de in ICT gespecialiseerde steden als Amersfoort en Nieuwegein een lagere specialisatiegraad scoren. De dominante rol van de sector voor de regionale economie in Amsterdam (215) en Utrecht (189) blijft fier overeind in tabel 3.6. Haarlemmermeer blijft achter bij het nationaal gemiddelde. Tot slot laat de specialisatiegraad ook de concentratie van het aantal vestigingen in de top-10 steden zien: de specialisatiegraad voor de totale Noordvleugel is 153, voor de top-10 steden 178 en voor de rest van het Noordvleugel gebied met 104, vrijwel gelijk aan het landelijke gemiddelde.



Tabel 3.6: Aantal vestigingen in 2011, groei aantal vestigingen in 2000-2011 en 2009-2011 in cross media (creatieve industrie en ICT) in de top-10 steden van de Noordvleugel

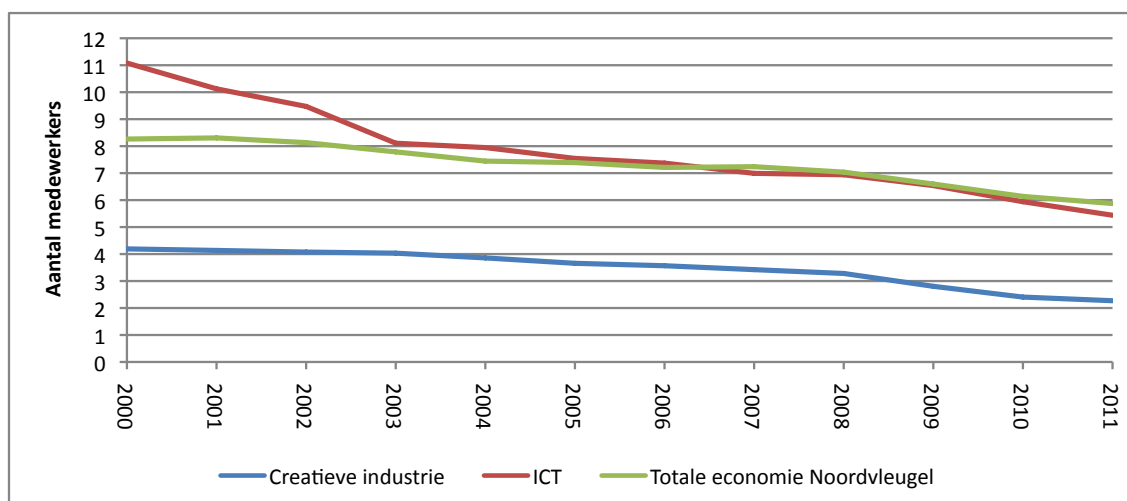
	Vestigingen 2011	Groei 2000-2011 (in aantallen)	Groei 2000-2011 (% per jaar)	Groei 2009-2011 (in aantallen)	Groei 2009-2010 (% per jaar)	Specialisatie (NL=100)
Amsterdam	30.840	20.646	10,6%	8.940	18,7%	215
Utrecht	7.355	4.779	10,0%	1.699	14,0%	189
Hilversum	1.646	407	2,6%	23	0,7%	169
Amersfoort	2.318	1.453	9,4%	430	10,8%	137
Haarlemmermeer	976	331	3,8%	198	12,0%	78
Haarlem	2.386	1.027	5,3%	225	5,1%	152
Almere	2.518	1.530	8,9%	347	7,7%	121
Nieuwegein	710	258	4,2%	83	6,4%	111
Amstelveen	1.320	667	6,6%	239	10,5%	125
Zaanstad	1.639	1.041	9,6%	286	10,1%	100
Top 10	51.708	32.139	9,2%	12.470	14,8%	178
Overig	14.750	6.362	5,3%	1.668	6,2%	104
Noordvleugel	66.458	38.501	8,2%	14.138	12,7%	153
Nederland	169.798	93.321	7,5%	27.148	9,1%	100

Bron: LISA 2012

De afgelopen tien jaar is de gemiddelde vestigingsgrootte van cross media bedrijven in de Noordvleugel sterk afgenomen (zie Figuur 3.4). Zo was de gemiddelde bedrijfsgrootte binnen ICT in 2000 nog gemiddeld 11,1 banen. Na het barsten van de ICT-zeepbel is een daling ingezet die in 2011 op 5,4 banen per vestiging uitkomt. Dit is net iets onder de gemiddelde vestigingsgrootte in de totale Noordvleugel. De creatieve industrie blijkt ook in de Noordvleugel relatief kleinschalig, getuige de aanzienlijke lagere gemiddelde omvang in vergelijking met de ICT-sector en het gemiddelde in de Noordvleugel. In 2011 was de gemiddelde bedrijfs- of instellingsomvang in de creatieve industrie in de Noordvleugel 2,3 banen. De economische teruggang die omstreeks 2008 inzette, is vermoedelijk mede debet aan de versnelling van de schaalverkleining in de creatieve industrie, onder meer omdat ex-werknemers van grote bedrijven zich als zelfstandigen vestigen.

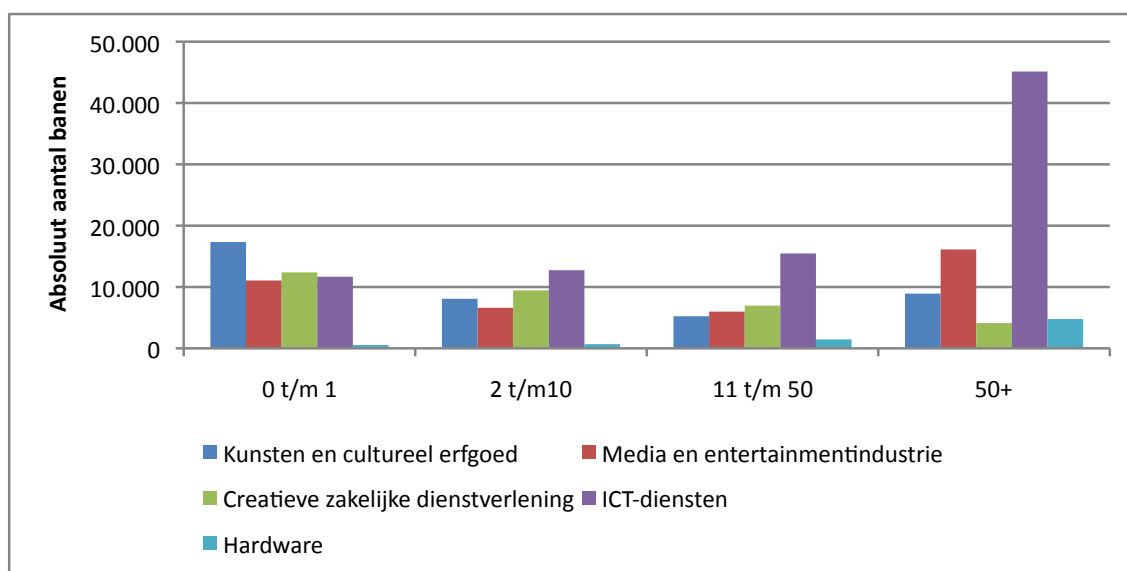
In vergelijking met het landelijk beeld dat in Figuur 2.6 is geschetst, valt op dat de schaalgrootte van de totale economie in de Noordvleugel sneller is teruggelopen dan de schaalgrootte van de landelijk economie. De ontwikkeling van de gemiddelde omvang van bedrijven en instellingen in de creatieve industrie in Nederland en de Noordvleugel lopen nagenoeg gelijk. De ICT-sector in de Noordvleugel en Nederland ontlopen elkaar in 2000 gemiddeld niet veel, maar in 2011 is de gemiddelde bedrijfsgrootte in de ICT-sector in de Noordvleugel iets groter dan op landelijk niveau.

3 Cross Media in de Noordvleugel



Figuur 3.4: Gemiddelde bedrijfsgrootte in 2000-2011 in de Creatieve industrie en ICT in de Noordvleugel. Bron: LISA 2012

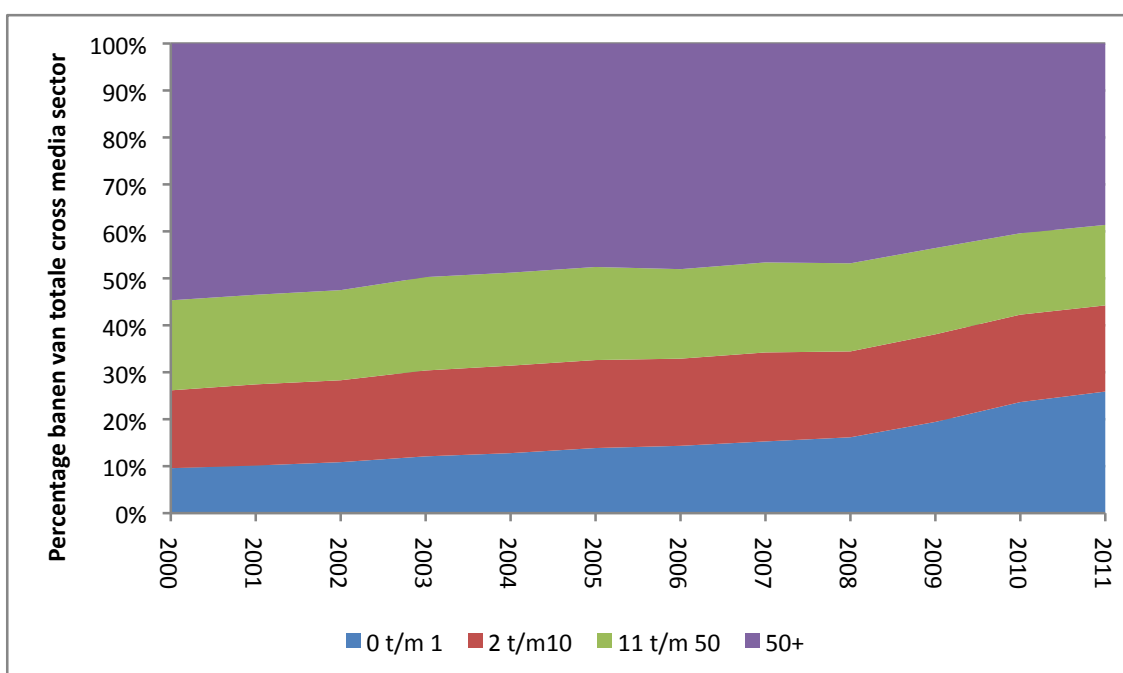
De rol van grote en kleine bedrijven in de verschaffing van werkgelegenheid binnen cross media in de Noordvleugel is sterk verschillend voor de diverse deelsectoren. Binnen de Noordvleugel geldt hetzelfde patroon als beschreven voor de landelijke situatie (vgl. Figuur 2.3.). Sterker nog dan landelijk zijn binnen de ICT-diensten in de Noordvleugel de grote bedrijven dominant als het gaat om werkgelegenheid. Veel van de grote vestigingen in deze deelsector zijn in de Noordvleugel gevestigd. Tegelijkertijd leggen de grote vestigingen binnen ICT-hardware nauwelijks gewicht in de schaal. De Noordvleugel speelt een ondergeschikte rol in deze deelsector, er zijn niet veel grote bedrijven in ICT-hardware te vinden. Binnen de media- en entertainmentindustrie zijn de grotere spelers iets belangrijker dan in het landelijke beeld. In de Noordvleugel geldt net als in geheel Nederland dat – na de bedrijven met meer dan 50 banen – de categorie bedrijven met 0 tot en met 1 baan het meeste werkgelegenheid bieden. Voor kunsten en cultureel erfgoed in de Noordvleugel is het andersom, daar nemen de kleinste bedrijven de meeste banen voor hun rekening, gevolgd door de vestigingen met meer dan 50 banen. Voor de creatieve zakelijke dienstverlening geldt net als op landelijk niveau dat met het toenemen van de bedrijfsgrootte, het aantal banen waarvoor de vestigingen verantwoordelijk zijn afneemt. De meeste werkgelegenheid wordt geleverd door bedrijven met 0 tot en met 1 baan, het kleinste aantal door de categorie bedrijven met 50 banen en groter.



Figuur 3.5: Werkgelegenheidsverdeling naar grootteklasse in 2011 per deelsector in de creatieve industrie en ICT in de Noordvleugel (in absolute aantallen). Bron: LISA 2012

3 Cross Media in de Noordvleugel

Figuur 3.6 laat zien dat op het totaal van alle banen in cross media in de Noordvleugel, de grote bedrijven de meeste werkgelegenheid bieden. Hun aandeel wordt in de ontwikkeling in de periode 2000-2011 zienderogen kleiner, terwijl het gezamenlijke aandeel van de categorieën 2 tot en met 10 en 11 tot en met 50 banen over de gehele periode gelijk blijft (rond de 40 procent). Waren de grote bedrijven in 2000 nog goed voor 55 procent van de werkgelegenheid in cross media, in 2011 zorgen ze nog voor 39 procent van de banen. Daar tegenover staat de groei in de categorie 0 tot en met 1 baan, de zogenaamde zzp'ers, over de gehele periode 2000-2011 gestaag toeneemt. In 2008 is er sprake van een versnelde toename. Vanaf dat jaar tot 2011 neemt het aandeel zzp'ers in de totale cross media werkgelegenheid in de Noordvleugel met 10 procent toe, wat resulteert in een aandeel van 26 procent van de eenmansbedrijven. De verplichte registratie van zzp'ers in het Handelsregister is daar debet aan, maar ook door krimp bij grote bedrijven en de bijgevolg – al dan niet toegenomen – activiteiten van eenpitters. De Noordvleugel laat een vergelijkbaar beeld zien als cross media in Nederland als geheel (vgl. Figuur 2.7), met dien verstande dat het aandeel van zzp'ers en 50+ bedrijven in de Noordvleugel groter is dan gemiddeld in Nederland.



Figuur 3.6: Ontwikkeling werkgelegenheidsverdeling per grootteklasse in de periode 2000-2011 in cross media (creatieve industrie en ICT) in de Noordvleugel. Bron: LISA 2012

3 Cross Media in de Noordvleugel

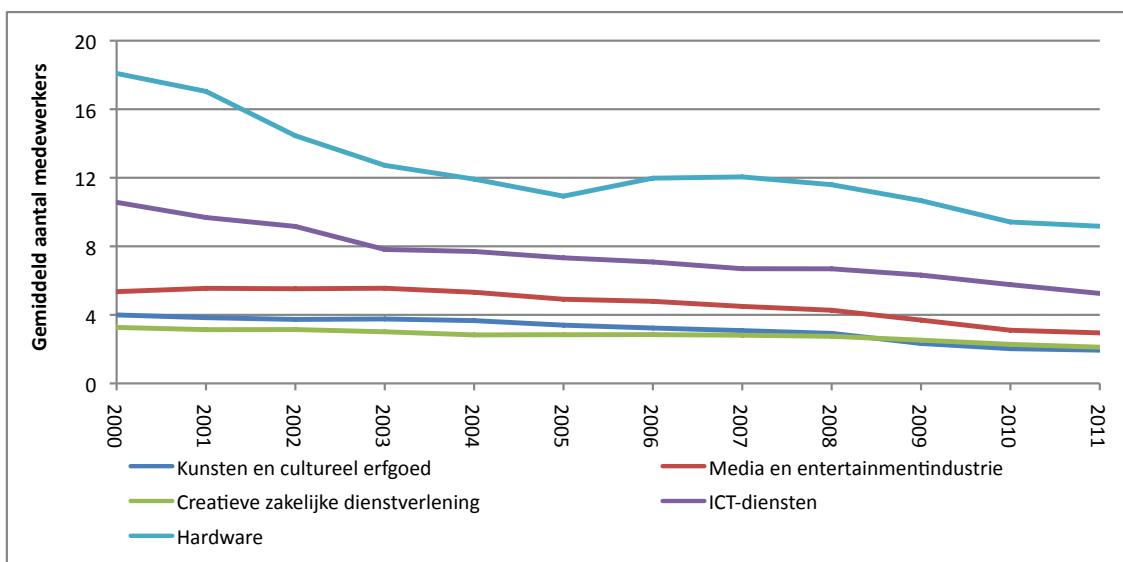
In Tabel 3.7 is de gemiddelde vestigingsgrootte per stad in de Noordvleugel in 2011 voor creatieve industrie, ICT en de totale economie opgenomen. Er blijkt ook hier dat de vestigingen in creatieve industrie gemiddeld kleiner zijn dan in ICT- (2,3 tegenover 5,4 banen). De enige stad waar dat niet opgaat is Hilversum (8,4 tegenover 6,6 banen per vestiging in de ICT-sector), vooral door de aanwezigheid van relatief grootschalige mediabedrijven. Een ander cijfer dat onmiddellijk in het oog springt, is de vestigingsgrootte van de ICT bedrijven in Nieuwegein: met 12,4 banen is dit aanzienlijk groter dan in de andere top-10 steden. Dit komt onder andere doordat hier Ordina, een groot ICT-bedrijf, is gevestigd. Een ander opvallend feit is de relatief kleine vestigingsgrootte van de creatieve industrie en ICT bedrijven in de hoofdstad. Amsterdam scoort daarin ruim onder het gemiddelde van de top-10 steden uit de Noordvleugel. De stad is met ruim 75 duizend banen in omvang de belangrijkste cross media stad van het land en realiseert dat aantal met enkele grote bedrijven maar voornamelijk zeer veel kleine bedrijven. De stad onderscheidt zich door grootschalige kleinschaligheid. De steden die een nog kleinere schaal in vestigingsgrootte kennen zijn Haarlem en Zaandam.

Tabel 3.7: Gemiddelde vestigingsgrootte in 2011 in de Creatieve industrie, ICT en de totale economie in de top 10 steden van de Noordvleugel

	Creatieve industrie	ICT	Totale economie
Amsterdam	2,1	4,2	5,2
Utrecht	2,1	9,4	8,1
Hilversum	8,4	6,6	6,7
Amersfoort	2,4	6,7	6,8
Haarlemmermeer	5,7	8,6	13,9
Haarlem	2,1	5,4	5,8
Almere	1,9	3,6	5,5
Nieuwegein	2,3	12,4	9,1
Amstelveen	2,6	5,7	5,9
Zaandam	1,8	3,6	5,3
Top 10	2,3	5,7	6,3
Overig	2,0	4,7	2,2
Noordvleugel	2,3	5,4	5,9
Nederland	2,4	5,2	6,6

Bron: LISA 2012

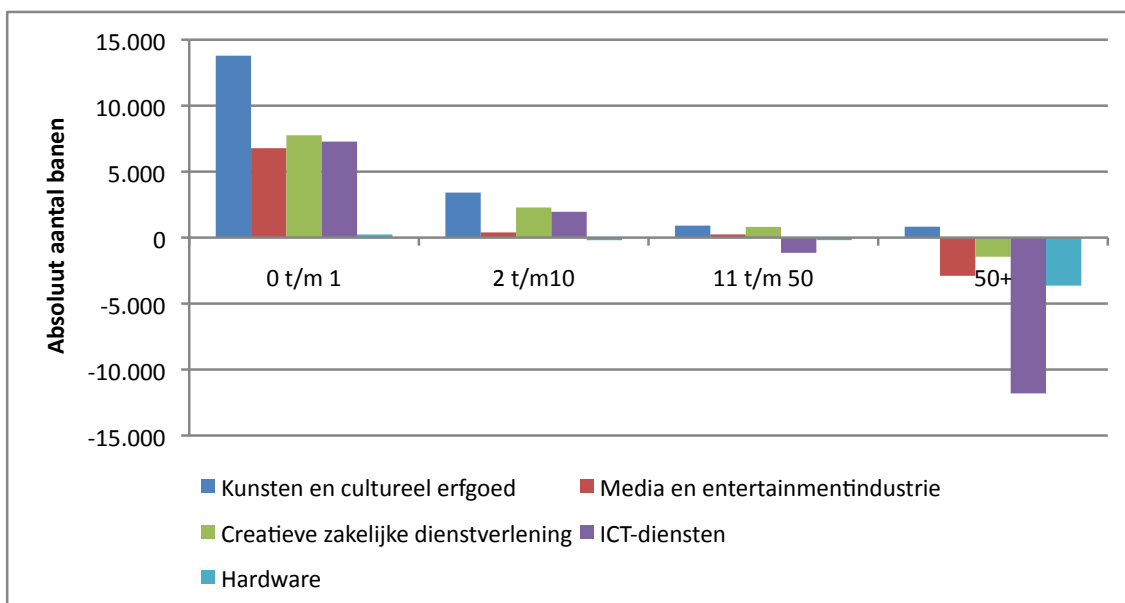
Figuur 3.7 laat zien dat de schaalgrootte zowel voor de meeste grootschalige cross media deelsectoren als de meest kleinschalige is afgenomen. De omvang van ICT-hardware bedrijven is de afgelopen elf jaar echter sterk afgenomen. In 2000 was de gemiddelde bedrijfsgrootte 18,1 banen, ruim tien jaar later iets meer dan de helft (9,2 banen). Ook de bedrijven gespecialiseerd in ICT-dienstverlening zijn kleiner geworden: van gemiddeld 10,6 banen in 2000 naar gemiddeld 5,3 banen in 2011. Toch is de gemiddelde grootte van de bedrijven in beide ICT-deelsectoren in 2011 groter dan de bedrijven in de deelsectoren van de creatieve industrie. Deze deelsectoren laten over de genoemde periode ook een terugloop zien in de gemiddelde omvang van bedrijven, waarbij in kunsten en cultureel erfgoed de gemiddelde bedrijfsgrootte haast gelijk is aan de creatieve zakelijke dienstverlening (gemiddeld respectievelijk 1,9 en 2,1 banen per bedrijf). Media en entertainment kent een iets grotere schaal met gemiddeld 2,9 banen per bedrijf in 2011.



Figuur 3.7: Gemiddelde bedrijfsgrootte in 2000-2011 van deelsectoren in de creatieve industrie en ICT in de Noordvleugel. Bron: LISA 2012

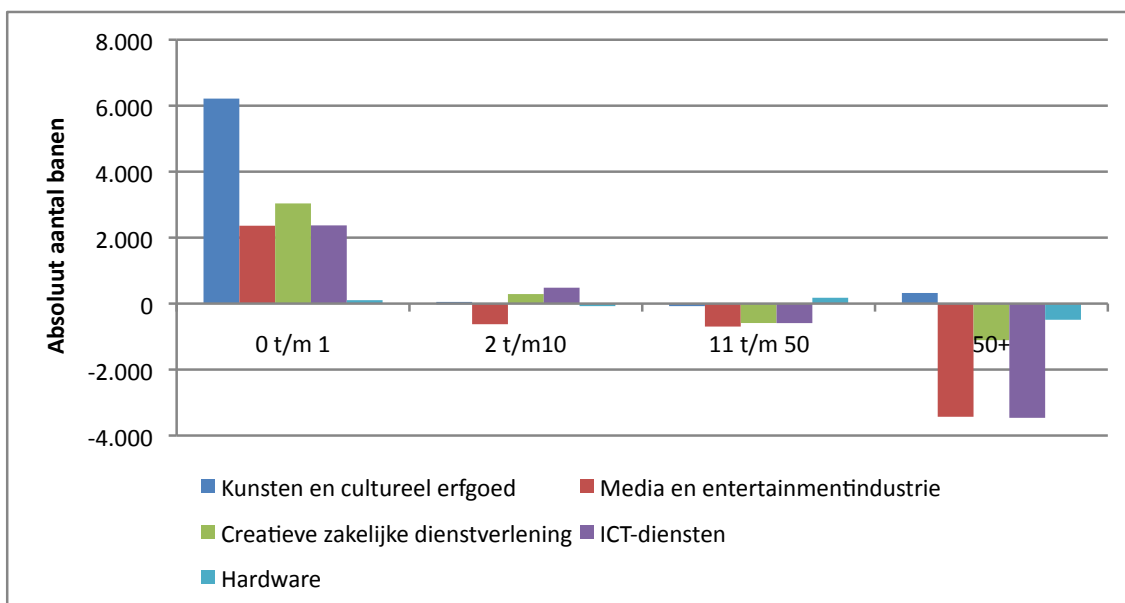
Figuur 3.8 toont de banenontwikkeling per deelsector naar bedrijfsgrootte in de Noordvleugel, in de afgelopen elf jaar. Vooral bij grote bedrijven is werkgelegenheid verdwenen. Het sterkst is dit in de sector ICT-dienstverlening: hier gingen bijna 12 duizend banen verloren. In dezelfde periode zijn hier slechts 7.500 banen in de Noordvleugel voor teruggekomen, voornamelijk binnen de categorie zzp. Netto gingen 4.500 banen in deze deelsector verloren gegaan. In heel Nederland is de afgelopen elf jaar het aantal banen in deze deelsector juist met 2.755 banen gegroeid (vgl. Tabel 2.3). Dit betekent dat werkgelegenheid in ICT diensten uit de Noordvleugel is weggetrokken. Ook de hardware sector laat een verlies in banen bij grote bedrijven zien, dat niet wordt goedgemaakt door werkgelegenheidsgroei bij kleinere bedrijven. Omdat er in deze deelsector in heel Nederland sprake is van krimp, is het aannemelijk dat deze werkgelegenheid in zijn geheel is verdwenen.

De meeste sterke groei in de categorie 0 tot en met 1 baan is te zien in het domein kunsten en cultureel erfgoed. Deze deelsector laat over de afgelopen elf jaar in alle categorieën bedrijfsvestigingen een netto groei zien. De groei in de domeinen media en entertainment en creatieve zakelijke dienstverlening komt vooral uit de categorie eenmansbedrijven. Zij compenseren de afname van banen in de categorie 50+ die voor vrijwel alle deelsectoren geldt.



Figuur 3.8: Werkgelegenheidsgroei naar grootteklasse in de creatieve industrie en ICT in de periode 2000-2011 in de Noordvleugel. Bron: LISA 2012

Figuur 3.9 laat de groei in het aantal banen over een korte periode zien: 2009-2011. Naast een verdere afname in het aantal banen in de ICT-dienstensector, laat de media- en entertainmentindustrie de afgelopen twee jaar – in vergelijking met de periode 2000-2011 – een grotere krimp zien in werkgelegenheid bij grote bedrijven. De afgelopen twee jaar zijn hier bijna 3.500 banen verloren gegaan. Hier zijn circa 2.500 banen voor zzp'ers voor teruggekomen. Dit betekent dat er in de media- en entertainmentindustrie in de Noordvleugel – waaronder de Hilversumse omroepen, maar ook de persmedia in het Amsterdamse – in twee jaar tijd 1.000 banen verloren zijn gegaan. De verwachting is dat – met het effectueren van de kabinetsbezuinigingen op de omroep – de banenuitstoot in deze deelsector nog zal toenemen.



Figuur 3.9: Banengroei naar grootteklasse in de creatieve industrie en ICT in de periode 2009-2011. Bron: LISA 2012



3.3 Omzet

- De totale omzet in cross media in de Noordvleugel bedroeg in 2010 32,6 miljard euro. Dit is 12,6 procent van de Noordvleugel economie in 2010 en 36,3 procent van de totale cross media omzet in Nederland. De creatieve industrie in de Noordvleugel was in 2010 verantwoordelijk voor een omzet van 14,2 miljard euro, de ICT sector voor 18,4 miljard.
- De omzet in cross media in de Noordvleugel groeide in de periode 2000-2010 met 1,6 procent, harder dan het landelijk gemiddeld van 1,2 procent. Daarmee neemt de centrale rol van de Noordvleugel in cross media in belang toe. De regio bleek in staat de recente economische terugval die ook cross media raakte, relatief goed op te vangen. De cross media omzet daalde in de Noordvleugel met 0,3 procent tegen 1,6 procent landelijk.
- De belangrijkste cross media steden in de Noordvleugel en hun omzet in 2010 zijn Amsterdam (11,8 miljard euro), Utrecht (4,6 miljard euro) en Hilversum (2,7 miljard euro)

De totale omzet in cross media in de Noordvleugel bedroeg in 2010 32,6 miljard euro, dit is 12,6 procent van de totale omzet in de Noordvleugel in 2010 en 36,3 procent van de totale cross media omzet in Nederland (vgl. Tabel 2.5). De creatieve industrie in de Noordvleugel was verantwoordelijk voor een omzet van 14,2 miljard euro, de ICT sector was goed voor 18,4 miljard euro. De ICT-dienstensector genereert in 2010 veruit de meeste omzet: 16,3 miljard euro, aanzienlijk meer dan de totale omzet van de creatieve industrie in de Noordvleugel.

De afgelopen elf jaar groeide de totale economie in de Noordvleugel 0,4 procent per jaar harder ten opzichte van de gehele Nederlandse economie (1,5 procent tegenover 1,1 procent). Ook de omzet in cross media sector in de Noordvleugel groeide met 0,4 procent harder boven de gehele Nederlandse cross media sector (1,6 procent tegenover 1,2 procent). De cross media sector in de Noordvleugel is een van de economische sectoren die hiermee de bovengemiddelde groei van de Noordvleugel verklaart.

De recente economische teruggang liet echter minder zijn sporen na in de cross media bedrijvigheid in de Noordvleugel dan landelijk gemiddeld. De reële krimp, dat wil zeggen de daling van de omzet zonder inflatie, voor de landelijke cross media bedrijvigheid bedroeg de afgelopen twee jaar 1,6 procent per jaar. In de Noordvleugel was deze reële krimp met slechts 0,3 procent per jaar aanzienlijk minder. De totale economie in de Noordvleugel liet in dezelfde periode een daling zien van 1,2 procent per jaar, licht boven het nationaal gemiddelde van -1,4 procent per jaar. De cross media sector in de Noordvleugel onderscheidt zich daarmee in positieve zin van de nationale ontwikkelingen in de sector en regionaal-economische ontwikkelingen in de Noordvleugel.

Als we de omzetgroei vergelijken met de groei in het aantal banen (vgl. Tabel 3.1), dan valt op dat de krimp in het aantal banen in de deelsector ICT-diensten in de periode 2000-2010 niet gepaard gaat met omzetverlies, deze blijft zelfs stijgen. Er is hier dus sprake van een verhoogde efficiëntie en een beter resultaat. In de deelsector hardware is inmiddels geen sprake meer van efficiëntie: de sterke teruggang in het aantal banen leidt tot een verlies in omzet. In tien jaar is de omzet met 331 miljoen euro teruggelopen. In de creatieve industrie zien we het omgekeerde. De omzetgroei blijft op lange termijn achter bij de banengroei in alle deelsectoren. De banengroei vindt met name plaats bij de zzp'ers en kleine bedrijven. Deze groei gaat niet gepaard met een verhoogde efficiency in de creatieve industrie. Mogelijke verklaring is dat zzp'ers parttime werken in de creatieve industrie en bijvoorbeeld ernaast nog een tweede baan hebben. Zo zien we dat het aantal banen in de deelsector kunsten en cultureel erfgoed de afgelopen tien jaar met 6,1 procent per jaar gegroeid is (vgl. Tabel 3.1.). De reële omzet groeide jaarlijks met 3,1 procent. De banengroei vertaalt zich in deze deelsector dus niet evenredig in omzetgroei.

Opvallend is de situatie in de media en entertainmentindustrie. De terugloop van 2.400 banen gaat gepaard met een forse krimp in de reële omzet (-2,2 procent per jaar, een totaal terugloop in twee jaar van 379 miljoen euro) over dezelfde periode.

Tabel 3.8: Omzet in 2010 en reële omzetgroei (in prijzen 2010) in de periode 2000-2010 en 2008-2010 in de creatieve industrie en ICT in de Noordvleugel, bedragen in miljoenen euro's

Deelsectoren	Omzet 2010 (in mln euro's)	Groei 2000-2010 (in mln euro's)	Groei 2000-2010 (% per jaar)	Groei 2008-2010 (in mln euro's)	Groei 2008-2010 (% per jaar)
Kunsten en cultureel erfgoed	3.037	810	3,1%	224	3,9%
Media en entertainmentindustrie	8.264	466	0,6%	-379	-2,2%
Creatieve zakelijke dienstverlening	2.884	569	2,2%	31	0,5%
Creatieve industrie	14.186	1.844	1,4%	-123	-0,4%
Diensten	16.297	3.334	2,3%	-54	-0,2%
Hardware	2.149	-331	-1,4%	-13	-0,3%
ICT	18.445	3.003	1,8%	-67	-0,2%
Creatieve industrie en ICT	32.631	4.847	1,6%	-190	-0,3%
Totale economie	258.753	35.092	1,5%	-6.301	-1,2%

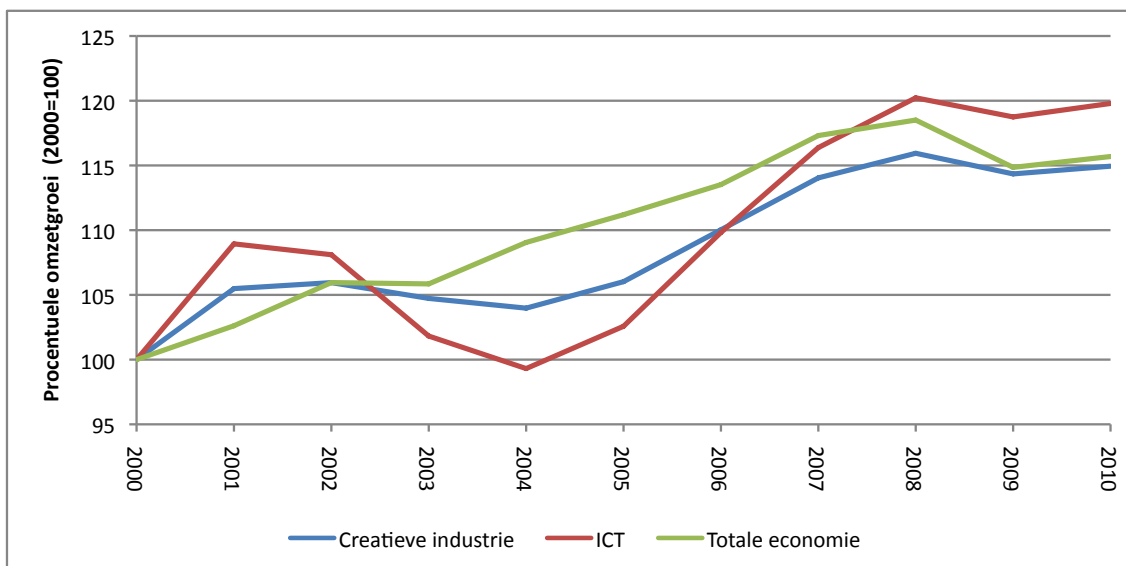
Bron: TNO, op basis van CBS en LISA

In Figuur 3.10 is de groei in omzet voor de creatieve industrie, de ICT sector en de totale economie van de Noordvleugel te zien. De totale economie van de Noordvleugel is de afgelopen tien jaar sterker gegroeid dan de landelijke economie. De laatste groeide ten opzichte van 2000 met 12 procent (vgl. Figuur 2.8), de economie in de Noordvleugel groeide over diezelfde periode met 16 procent.

De groei van de creatieve industrie in Nederland oversteeg die van de totale landelijke economie. Dat geldt niet voor de situatie in de Noordvleugel. In de periode 2000-2010 groeide daar de totale economie een fractie harder dan de creatieve industrie. Wanneer we de prestaties van de creatieve industrie in de Noordvleugel afzetten tegen die van de creatieve industrie op landelijk niveau, blijkt de creatieve industrie in de Noordvleugel echter beter te scoren als het om de totale omzetgroei gaat. De creatieve bedrijven in de Noordvleugel realiseren in 2000-2010 meer omzetgroei dan in gemiddeld in Nederland.

3 Cross Media in de Noordvleugel

De ICT-sector in de Noordvleugel laat meer dynamiek in zijn omzetontwikkeling zien dan de landelijke ICT-sector, maar ook dan de totale economie of de creatieve industrie in de regio. De dalen zijn dieper en de pieken zijn hoger. De uiteindelijke procentuele groei van de ICT-sector in de Noordvleugel in de periode 2000-2010 is groter dan de landelijke ICT-sector (20 procent versus 12 procent). Anders dan de situatie voor heel Nederland is de procentuele groei in de omzet van de ICT-sector in de Noordvleugel sinds 2005 sterker dan die van de creatieve industrie, wat uiteindelijk resulteert in een sterkere groei van de ICT sector over de gehele periode 2000-2010.



Figuur 3.10: Reële omzetgroei in de periode 2000-2010 voor de creatieve industrie, ICT en totale economie in de Noordvleugel (2000=100). Bron: TNO, op basis van CBS en LISA

Tabel 3.9 tenslotte laat de omzetgroei voor de deelsectoren in de top-10 steden zien. De totale cross media sector in de Noordvleugel is verantwoordelijk voor 12,6 procent van de totale omzet in de Noordvleugel, terwijl de cross media sector op landelijk niveau 7,9 procent aan de totale omzet bijdraagt. Dit betekent dat de Noordvleugel economisch meer afhankelijk is, maar ook meer profiteert van de cross media sector dan de rest van Nederland. Dit geldt in het bijzonder voor de 10 grote steden waar de cross media sector goed is voor 14,4 procent van de totale omzet in 2010.

De top-10 steden genereren binnen de Noordvleugel de meeste omzet in de ICT-diensten: 12,8 miljard euro, ruim 78 procent van de totale omzet voor deze deelsector in de Noordvleugel. Van alle top-10 steden genereert de stad waar zich de meeste werkgelegenheid in de cross media sector bevindt ook de meeste omzet. Met cross media genereert Amsterdam in 2010 een omzet 11,8 miljard euro. De op een na belangrijkste stad qua omzet is Utrecht met 4,6 miljard euro.

De mediastad Hilversum, waar het Mediapark is gevestigd, is – na Amsterdam – voor een groot deel verantwoordelijk voor de omzet in de media- en entertainmentindustrie: ruim 1,8 miljard euro.

Tabel 3.9 laat verder het economische belang van de cross media omzet voor de top-10 steden in de Noordvleugel zien. De omzet van het bedrijfsleven in Hilversum komt voor ruim 38 procent uit cross media. Het aandeel van cross media op de totale economie van Amsterdam is 16 procent. Door het grote aantal zzp'ers en specialisatie van Amsterdam in creatieve industrie is het belang van de cross media sector in termen van omzet voor de stad relatief lager in vergelijking de werkgelegenheid.

3 Cross Media in de Noordvleugel

Tabel 3.9: Omzet creatieve industrie en ICT in 2010 voor de top-10 steden in de Noordvleugel, opgesplitst naar deelsectoren, bedragen in miljoenen euro's

	Kunsten en cultureel erfgoed	Media en entertainment Industrie	Creatieve zakelijke dienstverlening	Diensten	Hardware	Creatieve industrie en ICT	Totale economie	Aandeel CI en ICT (%)
Amsterdam	1.620	3.420	1.299	4.922	527	11.788	74.343	15,9%
Utrecht	369	472	280	3.346	110	4.577	31.199	14,7%
Hilversum	108	1.846	75	468	157	2.654	6.871	38,6%
Amersfoort	111	123	96	1.048	235	1.613	10.880	14,8%
Almere	49	405	59	719	105	1.338	16.388	8,2%
Haarlemmermeer	130	263	113	529	74	1.109	8.892	12,5%
Haarlem	66	193	86	550	151	1.046	10.661	9,8%
Nieuwegein	35	35	26	618	16	731	5.658	12,9%
Amstelveen	49	67	105	363	10	595	5.928	10,0%
Zaanstad	57	86	63	214	34	455	9.089	5,0%
Top10	2.594	6.910	2.204	12.778	1.420	25.906	179.910	14,4%
Overig Noordvleugel	444	1.354	680	3.518	728	6.725	78.843	8,5%
Noordvleugel	3.037	8.264	2.884	16.297	2.149	32.631	258.753	12,6%
Nederland	8.110	16.725	7.994	43.004	14.230	90.064	1.138.837	7,9%

Bron: TNO, op basis van CBS en LISA

3 Cross Media in de Noordvleugel



h3



shutterstock

Bijlage 1

Voor het meten van de economische betekenis van de creatieve industrie en ICT wordt de sector op bedrijfstakniveau afgebakend in de Standaard Bedrijfsindeling van Economische Activiteiten (SBI 2008). Voor een uitgebreide toelichting op deze afbakening wordt verwezen naar de Cross Media Monitor 2010 – Cross Media in cijfers.

Creatieve industrie in de SBI 2008 bedrijfsindeling

Kunsten en cultureel erfgoed		Media en entertainmentindustrie		Creatieve zakelijke dienstverlening	
7990	Informatieverstrekking op het gebied van toerisme	5811	Uitgeverijen van boeken	7021	Public relations bureaus
90011	Beoefening van podiumkunst	5813	Uitgeverijen van kranten	7111	Architecten
90012	Producenten van podiumkunst	5814	Uitgeverijen van tijdschriften	7311	Reclamebureaus
9002	Dienstverlening voor uitvoerende kunst	5819	Overige uitgeverijen (niet van software)	7312	Handel in advertentieruimte en -tijd
9003	Schrijven en overige schepende kunst	5821	Uitgeverijen van computerspellen	7410	Industrieel ontwerp en vormgeving
90041	Theaters en schouwburgen	5829	Overige uitgeverijen van software	8230	Organiseren van congressen en beurzen
91011	Openbare bibliotheken	59111	Productie van films (geen televisiefilms)		
91012	Kunstuitleencentra	59112	Productie van televisieprogramma's		
91019	Overige culturele uitleencentra en openbare archieven	5912	Facilitaire activiteiten voor film- en televisieproductie		
91021	Musea	5913	Distributie van films en televisieproducties		
91022	Kunstgalerieën en -expositieruimten	5914	Bioscopen		
9103	Monumentenzorg	5920	Maken en uitgeven van geluidsopnamen		
94993	Steunfondsen (niet op het gebied van welzijnszorg)	6010	Radio-omroepen		
94994	Vriendenkringen op het gebied van cultuur, fanclubs	6020	Televisieomroepen		
		6321	Persagentschappen		
		6329	Overige dienstverlenende activiteiten op het gebied van informatie		
		74201	Fotografie		
		90013	Circus en variété		
		93211	Pret- en themaparken		
		93212	Kermisattracties		

ICT in de SBI 2008 bedrijfsindeling

ICT-diensten

1811	Drukkerijen van dagbladen
18121	Drukkerijen van boeken e.d.
18122	Drukkerijen van tijdschriften
18123	Drukkerijen van reclame
18124	Drukkerijen van verpakkingen
18125	Drukkerijen van formulieren
18129	Overige drukkerijen n.e.g.
1813	Prepress- en premedia-activiteiten
1814	Grafische afwerking en overige verwante activiteiten
1820	Reproductie van opgenomen media
6110	Draadgebonden telecommunicatie
6120	Draadloze telecommunicatie
6130	Telecommunicatie via satelliet
6190	Overige telecommunicatie
6201	Ontwikkelen, produceren en uitgeven van software
6202	Advisering op het gebied van informatietechnologie
6203	Beheer van computerfaciliteiten
6209	Overige dienstverlenende activiteiten op het gebied van info
6311	Gegevensverwerking, webhosting en aanverwante activiteiten
6312	Webportals

ICT-hardware

2611	Vervaardiging van elektronische componenten
2612	Vervaardiging van elektronische printplaten
2620	Vervaardiging van computers en randapparatuur
2630	Vervaardiging van communicatieapparatuur
2640	Vervaardiging van consumentenelektronica
2651	Vervaardiging van meet-, regel-, navigatie- en controleapp.
2670	Vervaardiging van optische instrumenten en apparatuur
2680	Vervaardiging van informatiedragers
2731	Vervaardiging van kabels van optische vezels
2732	Vervaardiging van overige elektrische, elektronische kabels
2790	Vervaardiging van overige elektrische apparatuur
3313	Reparatie van elektronische en optische apparatuur
3314	Reparatie van elektrische apparatuur
3323	Installatie van elektronische en optische apparatuur
3324	Installatie van elektrische apparatuur
7733	Verhuur en lease van computers en kantoorapparatuur
9511	Reparatie van computers en randapparatuur
9512	Reparatie van communicatieapparatuur

Bijlage 2. Gemeenten in de Noordvleugel

De Noordvleugel beslaat het stedelijke gebied van (delen van) de provincies Noord-Holland, Utrecht en Flevoland. Niet tot de Noordvleugel behoren de COROP-gebieden Alkmaar en omgeving en Kop van Noord-Holland in Noord-Holland en sub-Corop-gebied Zuidwest Utrecht. In de provincie Flevoland worden alleen de gemeenten Almere en Lelystad tot de Noordvleugel gerekend.

Noordvleugel

Noord-Holland	Flevoland
Aalsmeer	Almere
Amstelveen	Lelystad
Amsterdam	
Beemster	
Beverwijk	Utrecht
Blaricum	Amersfoort
Bloemendaal	Baarn
Bussum	Bunnik
Castricum	Bunschoten
Diemen	De Bilt
Edam-Volendam	De Ronde Venen
Graft-De Rijp	Eemnes
Haarlem	Houten
Haarlemmerliede en Spaarnwoude	IJsselstein
Haarlemmermeer	Leusden
Heemskerk	Lopik
Heemstede	Montfoort
Hilversum	Nieuwegein
Huizen	Oudewater
Landsmeer	Soest
Laren	Stichtse Vecht
Muiden	Utrecht
Naarden	Vianen
Oostzaan	Woerden
Ouder-Amstel	Woudenberg
Purmerend	Zeist
Uitgeest	
Uithoorn	
Velsen	
Waterland	
Weesp	
Wijdmeren	
Wormerland	
Zaanstad	
Zandvoort	
Zeevang	

